

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav české literatury a literární vědy

Bakalářská práce

Deníky Jakuba Demla z let 1912–1914

Diaries of Jakub Deml: 1912–1914

Monika Paskudová

Chtěla bych tímto poděkovat svému vedoucímu práce PhDr. Vladimíru Binarovi za velkou trpělivost, čas, který jsme věnovali podnětným diskusím a za velmi bohaté rady.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. 7. 2011

.....

Abstrakt

Práce se zabývá představením a charakterizováním Demlových deníků *Rosnička*, *Domů* a *Pro budoucí poutníky a poutnice* z let 1912–1914. Dále se pokouší stanovit místo Demlova deníku jako rovnomocné součásti jeho ústředních děl, která v té době vznikla (*Hrad smrti*, *Tanec smrti*, *Moji přátelé a Miriam*), a osvětlit genezi deníků za pomoci prvního deníku *K Březinovi* a souboru korespondence *Do lepších dob*.

Klíčová slova: Jakub Deml, deník, dopis, geneze díla, léta 1912–1916, korespondence, sestra

Abstract

The work deals with the performance and characteristics of Deml diaries from the years 1912–1914: *Rosnička*, *Domů* and *Pro budoucí poutníky a poutnice*. Further I will attempt to determine the place of Deml diaries as a part of his central works, which at that time were (*Hrad smrti*, *Tanec smrti*, *Moji přátelé a Miriam*), and illuminate the genesis with the help of the first diary *K Březinovi* and file correspondence *Do lepších dob*.

Key words: Jakub Deml, diary, letter, the genesis of work, the years 1912–1916, correspondence, sister

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Deník jako žánr v české literatuře.....	7
2.1 Funkce a podoba deníku před J. Demlem	8
3. Geneze a koncepce Demlova deníku	11
3.1 Působení Jakuba Demla u Josefa Floriana ve Staré Říši.....	12
4. Charakteristika deníků.....	19
4.1 K Březinovi.....	19
4.2 Rosnička	20
4.3 Domů.....	24
4.4 Pro budoucí poutníky a poutnice	29
5. Místo deníku v díle J. Demla	35
6. Pokračování deníkové tradice po J. Demlovi	38
6.1 Demlovy Šlépěje.....	39
6.2 Žánr deníku v průběhu 20. století	40
7. Závěr	43
8. Použitá literatura.....	44

Úvod

Mimořádný zájem o Jakuba Demla, stejně jako o jiné zakázané či pozapomenuté autory, nastal v našich zemích po pádu komunismu. Tento zájem ovšem postupem času ochladl a je již zcela na nás, jak se k novodobé situaci postavíme. Jisté je, že existuje stálá možnost bádát v české literatuře, prožívat mnohá dobrodružství a nalézat nové myšlenky. Jakub Deml patřil a stále patří k autorům, jejichž přínos byl upozaděn a skryt.

Chtěla bych se v této práci pokusit charakterizovat Demlovu první vydanou deníkovou tvorbu, která není v „mezích“ žánrových norem. Ač své knihy nazval deníky, po přečtení pár stran zjišťujeme, že deník v jeho pojetí je jinak koncipovaný. K celistvému pohledu na žánr deníku zde připojuji i krátkou historii o žánru deníku v našich zemích. Jelikož žánr deníku nebyl zatím literárněhistoricky komplexně zpracován, jedná se z mé strany pouze o nástin, který je potřeba dále doplňovat, rozšiřovat a nakonec ukotvit v české literární historii a žánrové teorii.

Jakub Deml přinesl do české literatury nový typ deníku, který byl nezávislý na linii ve světové literatuře, a stal se plnohodnotným prvkem v repertoáru naší literatury. Jedním ze základních stavebních kamenů jeho deníků se stal dopis, jenž sloužil ke komunikaci se čtenářem a jenž byl dokumentem momentálního stavu autora. Dopis tak hraje v Demlově díle velmi významnou roli, kterou vám chci přiblížit. Druhým stavebním kamenem je metoda, jakou je deník tvořen. Deml se neopírá v deníku o chronologickou posloupnost, jež je základním rysem pro žánr deníku, ale používá metodu asociativní. Ta byla v soudobé světové literatuře již známa a hojně využívána. Největšího vrcholu dosáhla v české literatuře v období 20. let 20. století (období poetismu) a postupně ji začal využívat surrealismus v letech třicátých. Asociativnost tak nastoluje nový způsob myšlení o věcech. V Demlových denících se projevuje zdánlivě nesouvislými texty, jejichž celistvost jsme schopni vidět po přečtení více jeho knih, neboť sám Deml se snažil vytvořit svým celoživotním dílem knihu jedinou. Deníky tak sloužily k zápisu poznámek, které později využil v jiných textech, ale lze říci, že tvoří svébytnou součást jeho knihy, i když je spíše badatelé zařazují do dokumentárních knih.

2. Deník jako literární žánr

Deník odnepaměti sloužil k zaznamenávání osobních zážitků. Byl soukromým vlastnictvím svého autora, studnicí jeho vzpomínek a poznámek. V dnešní době je obecně charakterizován jako „chronologicky řazené, zpravidla osobní záznamy, pořizované v krátkých intervalech a bez časového odstupu.“¹ Mezi jeho základní rysy patří chronologičnost, autokomunikační charakter, subjektivita a jistá věrohodnost. Literární deník využívá naraci a reflexi, může být stylizovaný či naopak. Tématem je „aktuálně prožívané drama lidské existence“.² Hana Bočková ve své studii *Problematika deníku jako literárního žánru* píše, že pro deník „je bezesporu primárně důležitá doba jeho vzniku, nesmíme však opomíjet ani dobu jeho vydání, kdy vstupuje do literárního kontextu a je přijímán čtenáři.“³ Dále pokračuje, že deník je málokdy vydáván v původní formě (rukopisné), aby byl přijat čtenářskou obcí. To ovšem neplatí vždy, neboť Jakub Deml je zářným příkladem opaku – sám deník napsal, upravil i vydal. V závěru své práce Bočková shrnuje: „Deník je vytvářen více či méně pravidelnými, chronologicky řazenými záznamy svého autora o událostech jeho života a zprostředkovaně i života společnosti, zachycuje pisatelovy okamžité nálady, názory a postoje. Absence časového odstupu [...] způsobuje, že si uchovávají vysokou míru autentičnosti. [...] Užití ich-formy, pro deník typické, potvrzuje, že rozhodujícím činitelem při výběru a hodnocení faktů a zároveň jejich pojítkem je autor, ztotožněný s vypravěčem i hlavním hrdinou. Z toho pramení i subjektivita všech soudů. [...] Nelze jej však považovat pouze za dokumentární materiál – mnohé práce jsou schopny i estetického působení. [...] To nám bezesporu dovoluje konstatovat, že deník můžeme za literární žánr považovat.“⁴ Jak sami zjistíte, v této práci se některá tvrzení H. Bočkové potvrdí, ale také vyvrátí.

¹ Mocná, D.: Encyklopedie literárních žánrů. Paseka, Praha, 2004.

² Tamtéž, s. 98.

³ Bočková, H.: K problematice deníku jako literárního žánru. In: Sborník prací FFBU, D 36–37, 1989–1990, s. 40.

⁴ Tamtéž, s. 44.

2.1 Funkce a podoba deníku před Jakubem Demlem

Historie deníku sahá do nejstarších dob. K prvním známým deníkům patřilo dílo samotného G. J. Caesara *Zápisky o válce galské*. Deníky jsou tak hluboce zakotveny v evropské kultuře a literatuře. Můžeme je řadit vedle análů a kronik, avšak spadají do neveřejného prostoru.

V českých zemích jsou známe deníky již z 15. století. Dokladem je *Deník o jednání Čechů na koncilu basilejském z roku 1433 Petra Žateckého, kněze církve sirotčí*.⁵ V něm je popisován průběh koncilu s přímými řeči účastníků, popisy celých dnů, rozmlouvání účastníků koncilu, občas s osobními poznámkami. Dílo má výpravný charakter, obsahuje každodenní záznamy, je psán latinsky. Oblíbené byly především cestovní šlechtické deníky. Tyto deníky začaly vznikat od prvních tzv. kavalírských cest šlechticů: dnes jsou známe deníky Oty z Nostic do Ženevy r. 1626, Lva Viléma z Kounic, Heřmana Černína z Chudenic nebo bratří ze Šternberka.⁶ Deníky z kavalírských cest získaly svou ustálenou podobu, avšak deníky, které si psali dospělí šlechtici, jsou již jiného rázu, neboť pocházely z různých druhů cest. K dispozici jsem měla *Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705* Kryštofa Václava z Nostic, v němž se snoubí jednak popis cesty viděný objektivně, jednak turistický zájem šlechtice s každodenními peripetiemi, jako např. jízda po písečné cestě a ubytování v hostincích. Jeho cestovní deník přinesl mnoho poznatků z architektury a umění vůbec, dozvíme se zde i popis jednotlivých obrazů. Byl napsán německy. Tyto deníky si šlechtici psali i po dobu několika desítek let, ukládali si je do svých knihoven a byly jim jistou prestiží. Někteří své deníky uveřejňovali, a tak dosahovali většího vřhlu, ovšem museli mít na vydání finance. Jiný typ deníku psal Adam mladší z Valdštejna,⁷ který se od ostatních zásadně liší tím, že je psán česky a zachoval se v uceleném podání z let 1602 až 1633. Deník zachycuje převážně vládu Rudolfa II. a jeho bratra Matyáše Habsburského. Zápisky jsou psány neformálním jazykem, stručné a strohé. Pro své záznamy používal předtištěné kalendáře, a proto do jednotlivých kolonek zapisoval jen to nejdůležitější. Deník byl ryze pro soukromou potřebu, zápisky jsou „evidencí kontaktů s přáteli, příbuznými či vysoce postavenými osobami z okruhu panovnického dvora.“⁸ Zápisky jsou věrohodně zachycené, narozdíl od jiných děl, ve kterých se mohl

⁵ Deník Petra Žateckého. Připravil Heřmanský, F., úvod napsal J. Macek, Praha: Melantrich, 1953.

⁶ Kubeš, J: Úvodní studie. In Kryštof Václav z Nostic: Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705. Praha, Scriptorium, 2004, s. 14.

⁷ Adam mladší z Valdštejna: Deník rudolfinského dvořana. Ed. M. Koldinská a P. Mat'a, Praha, Argo, 1997.

⁸ Tamtéž, s. 12.

šlechtic literárně „vylepšovat“, jako je tomu v *Pamětech* Viléma hraběte Slavaty.⁹ Valdštejn vedl své zápisky ne denní, ale dokonce hodinové a díky nim si více uvědomujeme rychlý průběh minulých dějů v probíhající době. Zápisky neposkytují nějaké „bulvární“ skandály, neboť zde působila jistá morální strohost, v níž šlechtici vyrůstali (narozdíl od cestovních deníků francouzských šlechticů).

V 19. století byly deníky také psány, ale již se zde pomalu objevují ve veřejném prostoru. Milota Zdirad Polák vydával deník *Cesta do Itálie* (z let 1815 až 1818) po částech v časopisu *Dobroslav*.¹⁰ Takový deník měl jako ty předešlé především poznávací a informační funkci o cestě, nezaznamenával osobní prožitky. Velmi blízké deníku jsou fejetony z cest Vítězslava Háška a Jana Nerudy.¹¹

Soukromé deníky, v nichž se promítala subjektivní prezentace, představuje Karel Hynek Mácha. Z roku 1834 pochází *Denník na cestě do Itálie*. Obsahem deníku jsou jednak obyčejné zápisky z cesty, které jsou spíše strohé, vypovídají pouze o činnosti, která není více rozepsaná. Objevují se popisy objektů, které ho zaujaly, anebo co navštívil (popis hry ve Vídni). Píše česky, německy, objevují se latinské nápisy. Další je *Deník z roku 1835*, vedený od 16. září do 11. listopadu, v němž se již objevují zcela soukromé zápisky. Najdeme zde zmínky o knihách, které četl, dozvíme se i o jeho lásce Lori. Jsou v něm protknuté zápisky z každodenního života se zápisky erotického charakteru a dále s poznámkami snovými. V literárních zápisnících, které jsou pouze torzovité, se nachází poznámky k *Máji*, obrazy a vize, které později v básni použil. Máchovy deníky byly vydány posmrtně bez autorova svolení.

Jako deník bychom mohli vnímat i korespondenci Boženy Němcové s rodinnými příslušníky a přáteli. Jednotlivé dopisy vypovídají o tom, co autorka po celý den dělala. Tyto dopisy byly zveřejněny. Vznikl i výbor korespondence mezi Bohuslavu Rajskou¹² a Boženou Němcovou nazvanou *Z let probuzení*.

J. V. Frič¹³ a Jakub Malý¹⁴ nepsali přímo deníky, ale paměti. Je zde již jistá nuance, neboť paměti se píšou z většího časového odstupu, chybí již jistá autenticita a dochází ke zkreslování. V našich zemích nebylo do konce 19. století umělce, který by vydal svůj deník jako rovnocenné dílo s ostatní literaturou. Připomínkou bychom mohli snad zmínit

⁹ Jireček, J: Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty I-II, Praha, 1968.

¹⁰ Polák, M. Z.: Cesta do Itálie. Od roku 1815 až do léta 1818. Uspoř. F. Wünschová, Praha: Odeon, 1979.

¹¹ Nerudovy fejetony byly sebrány do knih Menší cesty a Obrázky z ciziny.

¹² Rajská, B.: Z let probuzení. Kniha první, Paměti a korespondence Bohuslavy Rajské z let 1839-1844. Praha: J. Otto, 1872.

¹³ Frič, J.V.: Paměti Josefa Václava Friče I. Praha, 1885.

¹⁴ Malý, J: Vzpomínky (sic) a úvahy starého vlastence. Praha, 1872.

povídku *Figurky z Malostranských povídek* Jana Nerudy, která nese podtitul *Idylický úryvek ze zápisek advokátního koncipienta*, 1877. V povídce se nesetkáme s typickými rysy jako datace, je zde jistý odstup, nelze mluvit o deníku vyjadřujícím určitý postoj pisatele.

Deník byl v 19. století velmi oblíben také ve světové literatuře, k nám se dostává pomocí překladů. Deník jistým způsobem nahrazoval psychologickou prózu, která se objevila v pozdější době. Právě díky věrohodnosti, menšímu odstupu vyjádření okamžiku, subjektivnímu prožitku, díky tomu, co se děje v nitru člověka, se začal deník stávat oblíbeným prostředkem také ve 20. století.

3. Geneze a koncepce Demlova deníku

Pro Demla se deníkový žánr stal jednou z linií tvorby. Počátky linie sahají do doby prvních děl, ne-li dříve. Deníky se mu staly prostředkem komunikace s přáteli a s veřejností. Deník zde ovšem nemá charakteru osobního v základním slova smyslu, ale nabývá funkce estetické. Deníky jsou kolážemi složenými z korespondence, vlastních literárních textů, citáty z literatur, jsou svěbytnými částmi Demlova díla, které vytváří komplexní celek, jedinou knihu. Díky těmto deníkům je možné sledovat jeho tvorbu a ohlasy na ni z oné doby, neboť jsou přepsány z tehdejšího tisku. Nalézáme v nich problémy existenčního charakteru, ale taktéž stavy duše a duchovního života. Ze sféry duchovní se jedná především o problémy spojené s církví, kterou jako instituci „odsuzuje“, ale zároveň ji miluje v její čisté podobě. Demlova krajina duše se v denících, podobně jako v dílech vzniklých v současné době, pohybuje až k extrémním pólům. Velmi citově až exaltovaně popisuje svoji sestru Matylku, její smrt a sny o ní. Lásku k sestře i její smrt vzájemně propojuje, obojí patří k životu. Láska u Jakuba Demla je všeobjímající a všepohlcující, nesoustředí se pouze na určitou věc či dění, vždy ji nějakým způsobem zakomponuje do celkového běhu světa, anebo do svého prožívání.

V denících se objevují texty, jejichž rysy či celé pasáže jsou obsaženy v pozdější tvorbě. Příkladem může být právě sestra Matylda. Všechny roztroušené texty o ní nakonec vyústí v útlu samostatnou knížku, nazvanou podle jejího jména *Matylka* (1937). Ještě před touto knížkou lze považovat za pokračování hledání cesty k sestře knihu *Miriam*, jejíž nedílnou součástí jsou dopisy Elišce Wiesenbergrové. Některé dopisy jsou použity již v pozměněné podobě, anebo zkrácené. Zůstaneme-li u sestry Matyldy, tak v PNP¹⁵ je uložen originální německy psaný dopis poslaný Arnoštu Röhmerovi, jehož obsahem je sen o smrti sestry. V deníku *Domů*¹⁶ a v pozdějším díle *Můj očištec* (1929) je sen rozšířen o další pasáž.

Hypotetickým popudem k vydávání deníků se stalo ukončení periodika *Studium*, do něhož Deml nejprve přispíval a následně se stal i jeho redaktorem spolu s Josefem Florianem ve Staré Říši. Problémy, které měl Deml s Florianem, se po skončení *Studia* projevovaly v denících. Ve sbornících *Studia* byly otiskovány i dopisy adresátům, kteří své dopisy posílali do Staré Říše. Tak se stále udržoval kontakt mezi *Studiem* a jejich

¹⁵ Památník národního písemnictví.

¹⁶ V prvním vydání je sen zaznamenán německy, ve vydání druhém již česky a rozšířen.

čtenářskou obcí. Dopis se stal základním prostředkem pro komunikaci v tehdejší době. Deml převzal dopis do svého díla a ustanovil jej tak základním kamenem v denících.

Deníková chronologie jako příznačný rys deníkového žánru je zde novátorsky použita – ne ve smyslu časovém, ale ve smyslu myšlenkovém, mohli bychom říci v souslednosti asociativní. Například když popisuje den, kdy zemřel jeho přítel Josef Polák, tak zničehonic místo současného roku, vloží rok jeho úmrtí. Nejvíce znatelný je tento rys v deníku *Pro budoucí poutníky a poutnice*.

Deníky nejsou psány pouze ich-formou, jež bývá typickou pro autokomunikační žánr, ale právě díky vloženým cizím dopisům se objevuje forma vykání. V textech vyňatých z tisku se pak objevuje er-forma, popř. úplné odosobnění. Dialogická forma je evidentně spojena se sestrou, k níž se velmi vroucně obrací, a k osobám mu blízkým jako byl zmíněný Josef Polák nebo neznámí adresáti jeho dopisů.

3.1 Působení Jakuba Demla u Josefa Florianana ve Staré Říši

Setkání s Josefem Florianem Demla ovlivnilo jak v jeho životě, tak především v tvorbě, velmi v její formální podobě. Ve *Svědectví* píše: „Seznámiv se s Josefem Florianem, velmi brutálně přetřhl jsem styky s Františkem Bílkem a s myslí lehounkou odcizil jsem se potom i Otokaru Březinovi. Od té chvíle, kdy jsem byl jmenován kaplanem v Babicích u Moravských Budějovic (srpen 1904), stal jsem se vlastně kooperátorem Josefa Florianana a to trvalo asi 7 let.“¹⁷

O pět let starší Florian, který byl jedním z příspěvů sborníku *Pod jedním praporem* (1895), se zcela neztotožňoval s Katolickou modernou a její revue *Nový život*, a tak se rozhodl, že začne propagovat své myšlenky ve vlastním časopisu. Florian nejprve začal vydávat edici *Knihy a exegese*, v níž byly jeho překlady Léona Bloy. Roku 1904 vznikla edice *Studium*,¹⁸ která se jednak stalo vydavatelstvím, jednak pod stejným názvem vycházely také sborníky. Florianovi šlo především o vydávání dobrých knih z oblasti umění, literatury (i překladové), filosofie a teologie. Díky němu vyšla v naší zemi řada překladů významných umělců poprvé, můžeme jmenovat L. Bloy, E. Hella, G. Trakla, P. Claudela, F. Kafku, J. Maritaina, R. M. Rilka aj. Celou bibliografii Josefa Florianana zpracoval ve své práci *Josef Florian a Stará Říše* Andrej Stankovič.

¹⁷ Deml, J.: *Mé svědectví o O. Březinovi*, Praha, Pleiada, 1931, s. 84.

¹⁸ Prvním pokusem byly neperiodické publikace nazvané *Knihy a exegese* (1903–1904), byly však bez většího úspěchu.

Seznámení Demla a Floriana spadá do přelomu let 1902 a 1903.¹⁹ Deml ve svém pozdějším díle *Mé svědectví o Otokaru Březinovi* píše o tom, jak ho právě Březina seznámil nejprve s Františkem Bílkem a nedlouho poté s Josefem Florianem – „A nebýti Otokara Březiny, jenž si toho jaksi přál a jenž z toho měl radost, já bych se byl nikdy neseznámil s Františkem Bílkem, poněvadž jsem po tom netoužil. [...] Už tisíckrát sám sebe jsem se ptal, proč mne Březina vedl k Bílkovi a proč mne seznamoval s Josefem Florianem.“²⁰

Deml se svým přítelem Josefem Polákem byli nejprve nadšenci Florianových překladů děl Léona Bloy a nedlouho poté se stali i Florianovými spolupracovníky. Deml spatřoval ve Florianovi zřejmě možného vydavatele svého díla, kdežto Florian ho měl především jako šikovného spolupracovníka či redaktora pro překlady děl a jejich vydávání. Aby oba mohli společně působit, vydal Florian ve svazcích Studia Demlova vlastní díla. Oba se sešli nad Demlovou prvotinou *Slovo k Otčenáši Františka Bílka* (1904), kdy Florian Demlovi radil, pokud šlo o grafickou úpravu. Kniha vyšla v edici Nový Život, neboť Deml se znal s lidmi z Katolické moderny, v jejichž revue mohl publikovat. Později se od Katolické moderny ostře distancuje. Dokladem je dopis zaslaný arcibiskupovi den po Obřezání Páně (15. leden) roku 1907 a následně zařazené prohlášení: „S velkým podivem dovidám se od svých přátel, že v kterémsi z posledních čísel Bílého praporu vedle jiných i moje jméno uvedeno jest mezi přívrženci Katolické moderny. Ohražuji se proti této řekl bych omezenosti, a pravím ničemnosti, co nejrozhodněji, neboť *nikdy ani věty nenapsal jsem pro Bílý prapor*, nikdy nesouhlasil jsem s jejich stěžejními zásadami racionalisticko-materialistními, jak dostatečně dosvědčuje moje činnost literární, hlavně však *passus o poslušnosti* v knize „Slovo k Otčenáši Fr. Bílka.“²¹

Deml pro Floriana pracoval v plném nasazení jako redaktor. Kromě překladů psal vlastní tvorbu, staral se i o vydávání tisků, cestoval za mecenáši a také odpovídal na dopisy, které do Studia došly. K tomu všemu musel plnit i své kněžské povinnosti. Florian také naučil Demla vytvořit knihu, která byla plnohodnotná po všech stránkách. Knihy, které vydávali, byly přímo bibliofiliemi – ruční kolorování, dřevořezy, starší tiskopis – knihy, které se blížily svým vzezřením středověkým tiskům.

V nejužším kruhu Studia byla tedy trojice jmen Florian, Deml a Polák, který bohužel o dva roky později (1907) umírá. Díla vyšla v tomto vydavatelství byla posílána

¹⁹ Stankovič, A: Josef Florian a Stará Říše. Praha, Triáda, 2008, s. 40.

²⁰ Deml, J.: Mé svědectví o O. Březinovi. Praha, Plejada, 1931, s. 60.

²¹ Deml, J.: Do lepších dob. Tasov, vydala P. Kytlicová, 1927, s. 25.

adresátům, kteří za knihy platili dobrovolně, pro nejchudší byly knihy zdarma. Tento způsob hrazení se ovšem nevyplácel, a proto každou korunu z kněžských platů, od mecenášů, příbuzných a známých propadl do hlubin nákladů Studia. Deml o postupně narůstajících dluzích psal v dopisech Matěji Fenclovi.²² Peněžní prostředky, které si Deml vypůjčil na své jméno, se v delším časovém horizontu promítly i do doby, kdy už se Studium a Florianem skoncoval a tyto problémy budou rozepsány v denících.

Jakub Deml se v roce 1905 ujal redakce Studia. Po vydání *Slova k Otčenáši Františka Bílka* chtěl Deml dále pokračovat ve vydávání Bílkova díla. Podařilo se mu přes Florianův nesouhlas (až moc velký prostor pro výtvarnou složku, která byla náročná, jednalo se hlavně o reprodukce Bílkových děl) svůj cíl prosadit, a tak vznikly tři cykly v šesti sešitech *Souborná práce Františka Bílka* (1905). Stankovič zde podotýká, že právě tento moment byl zlomovým pro první nedorozumění mezi Florianem a Demlem.²³ Vydávání F. Bílka se stalo velkým „propadákem“, neboť měla o něj zájem jen mizivá část čtenářů, za sešity nikdo neplatil a vracely se zpátky do Studia. Jakub Deml začal sborník jinak koncipovat – příspěvky byly na jednotlivých listech, aby se později daly přeskupovat podle autorů nebo tématicky.²⁴ Mimo překladů se objevovaly také i reprodukce výtvarných děl, především podobizny. Deml se ovšem již během téhož roku musel redakce Studia vzdát na církevní doporučení, protože se biskupské konzistoři Studium vůbec nezamlouvalo.

V jednom ze sborníků Deml uveřejnil překlad *Motu proprio* papeže Pia X. nazvaný *Dekret apoštolské stolice římské o častém a denním svatém přijímání*.²⁵ Chtěl tímto překladem zpřístupnit svaté přijímání všem, ale o dekretu nevěděli a nechtěli vědět jak samotní kněží, tak biskupská konzistoř. To byl jeden z hlavních momentů, který pro Demla předznamenával konec kněžské dráhy. Deml nejenže se snažil tento dekret hlásat, ale také ho velmi silně prosazoval na farách, kde působil. To znamenalo samá nedorozumění s knězi a následný postih biskupskou konzistoří. Jestliže se navrátím zpět k jeho sestře Matyldě, v deníkových pasážích o ní se dozvídáme o problémech spojených se svatým přijímáním, které jí nechtěl jinošovský farář poskytnout.

Obsahem prvních sborníků jsou převážně Florianovy překlady z děl Léona Bloy, E. Hella a Demlovy překlady středověkých mystiků. Martin C. Putna v knize *Česká*

²² Stankovič, A: Josef Florian a Stará Říše. Praha, Triáda, 2008, s. 80. Též in Dopisy Jakuba Demla příteli Matěji Fenclovi. Ed. Š. Kořínková, Praha, Dauphin, 2010/2011.

²³ Tamtéž in Stankovič, A., s. 43.

²⁴ Tamtéž, s. 46.

²⁵ Překlad se nachází ve sborníku Studia I, dále je v knize *Do lepších dob* (1927).

Katolická literatura píše, že Deml od Francouze přejal všechny podstatné prvky jeho světa vize, což je oslava chudého, čekání Apokalypsy, mariánská zjevení, kult vizionářek, proklínání moderního světa a demokracie, fascinace smrtí. A dále „právě tak převezme Deml i typ knihy, složené z deníkových záznamů, dopisů, modliteb, recenzí na sebe sama a ironických komentářů dění veřejného i církevního.“²⁶ S tímto tvrzením polemizuje Vladimír Binar, neboť Deml francouzštinu neovládal, něco málo mohl znát z Florianových překladů, ale to každopádně nebylo dostačující. Oproti Putnově charakteristice Demlova deníku se ovšem Jakub Deml velmi často se opakujícím svého srovnávání s Léonem Bloy bránil, jako např. v dopise Anně Zahradníčkové z roku 1940: „Já bych dělal jenom Šlépěje – je to forma, která nemá s Bloyovými deníky pranic společného, sám jsem ji vynaléhal a mám tedy na ni právo –“²⁷

Nejvýraznější změnou ve vydavatelské praxi byla skutečnost, že autoři zodpovídali za obsah svých prací. U Demla jako kněze to znamenalo, že k vydávání potřeboval získat imprimatur od biskupské konzistoře. Ve Studiu tak vydal svá díla *Notantur Lumina* a *Homilie* (1907). Na jejich vydání přispěl finančně přítel Josef Polák.²⁸ Dalším důležitým překladatelem byl Matěj Fencel, který se stal spolupracovníkem, ale i mecenášem Studia a Dobrého Díla.²⁹ Byl blízkým Demlovým přítelem a vzájemně si korespondovali.³⁰

Roku 1906 se vydal Florian s Polákem do La Saletty a za Leónem Bloy. Florian je Bloy zcela nakloněn a slibuje mu přísun peněz. V dalším roce žádal Florian o církevní imprimatur pro svazek Studia nazvaný *Zjevení La Salettské*, které bylo „několikrát schváleno papežem Piem IX. Brněnská konzistoř výnosem z 21. 2. 1907 Florianovu žádost promptně zamítla.“³¹

V třetím sborníku Florian uveřejňuje ostrý nesouhlas proti pastýřskému listu, jehož obsahem bylo zavázání k účasti na všeobecných volbách. Tím proti sobě a Studiu poštlal biskupskou konzistoř v čele s biskupem Huynem. Konzistoř zareagovala okamžitě tím, že přeložila Demla pryč z Martínkova do Třeště a nařkla ho z autorství listu, který napsal Florian. Konzistoř se snažila skoncovat se Studiem tvrzením a nařčením, že uveřejněné překlady papežských výnosů zcela neodpovídaly originálu. Zpětná reakce znamenala vydání listů dvojjazyčně. Druhým osudovým momentem pro Demla se tak stalo zjevení La Salettské, v které věřil a hlásal dál.

²⁶ Putna C., M.: Česká katolická literatura v evropském kontextu: 1848–1918. Praha, Torst, 1998, s. 440.

²⁷ Archiv Vladimíra Binara.

²⁸ Olič, J.: Čtení o Jakubu Demlovi. Olomouc, Votobia, 1993, s. 23.

²⁹ Stankovič, A.: Josef Florian a Stará Říše. Praha, Triáda, 2008, s. 53.

³⁰ Dokladem je nově vydaná korespondence mezi J. Demlem a M. Fenclem.

³¹ Stankovič, A.: Josef Florian a Stará Říše. Praha, Triáda, 2008, s. 61.

Roku 1907 znovu požádal Deml biskupskou konzistoř, aby ho schválila za redaktora *Studia*. Ta se ovšem velmi zdráhala a nechtěla navrátit zpět ani zaslané rukopisy, Deml souhlas nedostal. Tak se Deml rozhodl uveřejnit korespondenci s konzistoří také ve sborníku *Studia*, hlavně kvůli Zjevení, které nebylo schváleno. Deml v této době požádal o deficienci kvůli špatnému zdravotnímu stavu, jeho žádost byla vyslyšena a Deml okamžitě odchází zpět do Staré Říše. Jeho přítel Polák byl přeložen do Mutěnic, kde nedlouho poté onemocněl a zemřel na zánět mozkových blan.³²

V pátém sborníku *Studia* z roku 1907 je zakomponován malý arch o smrti Josefa Poláka, který obsahuje Demlovu báseň Ballada a je k tomu vložena reprodukce fotografie zesnulého. Další zajímavostí tohoto sborníku je 107 stran od Jakuba Demla, na nichž jsou odpovědi různým adresátům od dubna roku 1906 až října roku 1907.³³ Navíc je ke sborníku připojen letáček o potřebě peněz, neboť krize se ve Studiu prohlubovala, problém byl i s tiskárnami. Významné dílo Ernesta Hella se dotiskuje až v roce 1908, „úpravu knihy provádí školený grafik, mladý profesor kreslení z Prahy Josef Richard Marek, s nímž staroříšští vešli do kontaktu už na podzim 1907.“³⁴

V roce 1908 přišli do Staré Říše dva noví pomocníci, Otto Albert Tichý a Antonín Ludvík Stříž, oba dva seznámil s činností *Studia* právě Jakub Deml. Stříž se svým nástupem přinesl v první řadě potřebné finance a po začlenění se snažil převzít iniciativu. Jeho iniciativa ovšem zasahovala nemalou měrou do Demlovy působnosti, což brzy vyvolalo konflikty. V tomto a následujícím roce se nadále stupňovalo napětí mezi Demlem a biskupskou konzistoří. K tomu se od něho začal odtahovat i sám Florian. „V červenci je církevní vrchností podmíněně vzat na milost a ustaven kooperátorem (kaplanem) v Bystrci u Brna.“³⁵ Zároveň je mu však zakázáno vydávání a psaní knih. Také v Bystrci se brzy dostává do konfliktu s farářem kvůli vydání dekretu o každodenním svatém přijímání. V následujícím roce ho biskup propouští na časově neomezenou zdravotní dovolenou, ale také je mu zastaven plat.

Roku 1910 se dostal do čela vydavatelství Stříž, který byl ve svém počínání velmi horlivý. V tomto roce se podařilo Studiu vytvořit a vydat devět monografických prací a dva sborníky. Jakub Deml v nich uvedl překlady mystika Jana Ruysbroecky.³⁶ Poprvé spolu se Studiem začala spolupracovat tiskárna Karla Kryla a Ferdinanda Scottiho

³² Stankovič, A.: Josef Florian a Stará Říše. Praha, Triáda, 2008, s. 64.

³³ Tamtéž, s. 69.

³⁴ Tamtéž, s. 73.

³⁵ Tamtéž, s. 78.

³⁶ Tamtéž, s. 81.

v Novém Jičíně. Tiskárna se stala vyhledávanou po válce (edice Atlantis, Symposion, Odeon, Aventinum a jmenovitě Bohuslav Reynek či právě Jakub Deml).³⁷

Těžkou ranou pro edici Studium byl neustálý postih Jakuba Demla od církevních institucí – zákaz sloužení mše, bez stálého příjmu, nucené odstěhování od J. Floriana. K tomu se stupňují i neshody mezi ním a ostatními ve Studiu, neboť Deml akcentuje estetické kvality, sebe vyzdvihuje více jako básníka než redaktora, a toto směřování se tak odklání od Střížova. Sám Deml se začal od Studia distancovat, neboť podmínky byly nesnesitelné kvůli neustálé bídě, osobních nátlaků a okolností (případ sester, které chodily po vesnicích a žebraly almužnu, jíž pak odevzdávaly Florianovi). Vše vyvrcholilo zákazem Studia ode dne 4. června 1911.³⁸ Pod tímto nátlakem donutil Florian a Stříž Demla, aby Studium opustil, již dříve si uvědomili, že Deml jako kněz je pro ně přítěží i ohrožením, neboť právě kvůli kněžství na něj a na Studium útočila biskupská konzistoř. Po jeho odchodu Studium nadále pokračovalo i přes zákaz.

Deml po svém odchodu ze Staré Říše do Babic napsal Florianovi dopis, v němž žádá zaplacení vypůjčených peněz a také navrácení svých rukopisů, avšak Florian neodpovídá. Část dopisu je uveřejněna v deníku *Rosnička*. Florian pod výhrůžkou soudu mu vrací rukopisy, avšak k finančnímu vyrovnání se nemá. Biskupská konzistoř, která se dozvěděla, že i přes zákaz, Studium nadále funguje, zaslala Florianovy obsílku. Ten se ovšem na dané místo nedostavil a odstěhoval se do Velké u Strážnice na Slovácku. Koncem roku 1911 za ním dorazili Stříž s Tichým, aby zde začali vydávat novou edici *Dobré Dílo* a periodické sborníky *Nova et Vetera*.³⁹

Deml shrnul své působení ve Staré Říši u Josefa Floriana, nedorozumění s ním a boj s biskupskou konzistoří v díle z roku 1927 nazvaném *Do lepších dob*. Kniha je výběrem korespondence. Některé dopisy byly uveřejněny v šestém až osmém sborníku *Studia*. Putna dále podotýká: „Budoucí, *šlépějový* Deml už je v těchto textech přítomen zcela, rozdíl mezi Florianovými a jeho „zadinami“ (pozn. dopisy umístěné na konci sborníků) je snadno zřítí: Florian tiskne množství krátkých dopisů, v nichž se hádá o deset haléřů, Deml zato publikuje listy předlouhé, v nichž přeskakuje z tématu na téma i z jazyka do jazyka (z češtiny do němčiny a do latiny a zpět), adresáty listů neustále apostrofuje jmény na sto způsobů měněnými, cituje verše cizí i vlastní a mezi ně vkládá humorné

³⁷ Stankovič, A.: Josef Florian a Stará Říše. Praha, Triáda, 2008, s. 82.

³⁸ Tamtéž, s. 90.

³⁹ Tamtéž, s. 96.

historky o moravských farářích...“⁴⁰ Pro Demla je ovšem stěžejní dopis jako dialog se čtenářem. Dopis je nedílnou součástí jeho děl, slouží k intimnější komunikaci se čtenářem. V době, kdy působil ve Studiu, byl dopis jeho nedílnou součástí, a stal se tak hlavním komunikačním prostředkem mezi jím a čtenáři či „společenstvím přátel Božích“. Po skončení Studia ovšem možnost této komunikace ztratil, a tak ji vložil do svých děl i periodika.

Soubor korespondence *Do lepších dob* je vskutku návratem do let Studia. Kniha je dedikována zemřelému Josefu Polákovi (1880 – 1907). V průvodním listě ke knize nalezneme podobné tendence placení jako u tisků Studia – „Kdo miluje naši knihu, ať si ji nechá a zaplatí nebo splácí dle možnosti, rádi mu za tím účelem pošleme i několik složných (vplatných) lístků, požádá-li o ně, jen když uvidíme jeho dobrou vůli; neboť není citu pro království Boží potřebnějšího, jako když člověk vidí, že se může lidem na tomto světě ještě důvěřovat.“⁴¹ Soubor začíná básní *Balada*, jež byla věnovaná J. Polákovi a otisknuta ve sborníku *Studia*. Korespondence je vytyčena léty 1905 až 1910, řazení však není chronologické, jak už je u Demla zvykem, protože jeho paměť pracuje jiným způsobem. Jak již bylo řečeno výše, Deml napsal ve *Svědectví*, že právě působení u Josefa Floriana a všechny nesnáze s tím spojené jsou shrnuty v tomto souboru korespondence. Jedná se hlavně o dopisování s lidmi z okruhu časopisů *Nového Života* a *Hlídky*, od nichž se distancoval a dále o reakční dopisy psané na biskupskou konzistoř a jednotlivým kněžím. V souboru je zahrnut i dekret o každodenním svatém přijímání, jenž Deml přeložil a uveřejnil ve sborníku *Studia*. Dopisy zde shrnuté byly tedy původně uveřejněny ve sbornících *Studia* a můžeme jen spekulovat, proč je po 17 letech shrnul a vydal. Možná chtěl Deml zdokumentovat a popsat neustálý vnitřní boj, jenž vedl proti institucím a moderním myšlenkám.

⁴⁰ Putna C., M.: Česká katolická literatura v evropském kontextu: 1848-1918. Torst, Praha, 1998, s. 441.

⁴¹ Deml, J.: *Do lepších dob*, Průvodní list ke knize. Tasov, vydala P. Kytlicová, 1927.

4. Charakteristika Demlových deníků

V úvodu bych chtěla podotknout, že Jakub Deml si své deníkové zápisky vedl v dřívějších letech než vydal své první deníky. Jedním z nich je právě deník *K Březinovi*, o kterém se zmíním níže. Existují i zápisníky další, které jsou uloženy v archivech. V detašovaném pracovišti Olomouckého národního archivu v Opavě je uložen deník, který svými zápisky časově navazuje na zmíněný deník *K Březinovi*. Další zápisník je uložen v Památníku národního písemnictví na Strahově, který vypadá jako adresář a v němž jsou kromě kontaktů zapsány různé citáty z Erbena, Němcové, Jungmannova slovníku. Deníkové zápisky byly použity i v knize *V Zabajkálí*, v níž Deml vychází z deníkových poznámek svého otce. Tato kniha je předznamenáním *Mohyly* jako „kroniky“ rodu Demlů, ačkoliv je prostor přesunut až do dalekého Ruska.

4.1 K Březinovi

Deník *K Březinovi*, datovaný léty 1900 až 1903, patří mezi nejranější deníkovou Demlovu tvorbu. Zápisky obsahují vzpomínky na první setkání s Otokarem Březinou. Deml je jím nepochybně unesen nejen literární tvorbou, ale i jeho osobností. Březinu vnímá jako velmi blízkého člověka, kterého nazývá „Mistrem“ nebo „Matkou“. Vliv na Demla je zřejmý i tím, že mu v podstatě dopomohl k rozhodnutí o budoucnosti jeho života – stát se knězem.

První setkání, která se stala osudnými, se stále vynořují v Demlově dalším díle. Můžeme je pozorovat v různých podobách např. v próze *Sen jeden svítí*, *Hlas mluví k slovu* anebo ve vrcholném díle o „Mistrovi“ v *Mém Svědectví o Otokaru Březinovi*.

Deník není pouhým strohým zaznamenáváním vzpomínek, ale objevují se v něm již typické prvky, které jsou využity v pozdějších denících. Jedním z rysů je citátovost. Její užívání je zde vztaženo na Březinovy verše a dále se objevují biblické citáty. Dalším rysem jsou jakoby hypotetické myšlenky a jejich vývoj. Jednou z takových myšlenek je pojetí Březinovy osobnosti jako mystika, filosofa, a zároveň ho tlačí do pozice katolíka. Nebo se objevuje myšlenka analogická, v níž se snaží sblížit Březinu s Hellem a Bílkem. Františka Bílka také zmiňuje vedle ostatních osob daleko více. Bílek je pro něj blízkým skrze umění, tedy výtvarné a sochařské. V Demlově díle můžeme nalézt mnoho kreseb právě od něho.

Zápisky jsou dále zajímavé tím, že se Deml pokouší o interpretaci Březinových sbírek i jednotlivých veršů či delších sekvencí. Tak můžeme z Demlova úhlu pohledu

sledovat vnímání Březinova díla Demlem-básníkem, který teprve počíná psát. V jednotlivých sbírkách nachází nuance, kterými se od sebe liší, a snaží se je popsat: „A čím se odlišují *Ruce* od knih dřívějších? Jest to: pravidelnost formy někdy až pedantická [...] Druhý element jasně a vědomě vyslovený je tu ona sféra duchová nad naší zemí atd.“⁴²

Důležitým poznatkem pro zkoumání Demlova díla jsou rovněž zmínky o vlastní četbě. Díky nim můžeme v celém jeho díle pozorovat narážky tématické i jiné. Z gymnazijních let je to četba Třebízského, Jiráska a Čecha, dále také Danta (O. Březinu přirovnává právě k němu), z tvorby mystiků četba Hella a dalších.

V deníku Deml mluví také o dalších umělcích, především z literárního okruhu. Najdeme zde poznámky o J. Karáskovi a jeho *Gotické duši* či *Sexus necans*, K. Šlejharovi, J. Vrchlickém, Merhautovi, R. Svobodové, ze světových umělců o Goethovi, Shakespearovi nebo Mallarméovi (jím byl podle Demla Březina velmi nadšený).

Deník *K Březinovi* byl zveřejněn v časopisu *Revolver Revue* Vladimírem Binarem. V poznámce uvádí, že by studie jistě poukázala na souvislosti se *Svědectvím*, v kterém jsou tyto záznamy nějakým způsobem ukotveny. Deník je tak předznamenáním, neboť dále uvádí, že deník je popsán do vertikální polohy vždy do poloviny strany, druhá polovina obsahuje poznámky z pozdější doby, zřejmě z doby příprav na vydání *Svědectví*. Důkazem spojitosti mezi tímto deníkem a *Svědectvím* se tak například stává tato poznámka: „Ve svém deníku ze srpna 1903 mám tento odstavec o názorech Otokara Březiny...“⁴³

4.2 Rosnička

Prvním z uveřejněných deníků je právě *Rosnička*. Byla vydána roku 1912 a znovu roku 1927 díky Pavle Kytlicové. Třetí novodobé vydání je z roku 1999, které je reprintem vydání druhého. Pro seznámení s tímto deníkem jsem zvolila vydání poslední, protože je nejdostupnější, avšak neopomenu ani vydání první, které je nezapomenutelné svojí podobou. Obsahově se vydání neliší, a tak si dovoluji pracovat právě s posledním vydáním. Grafickým popisem deníku chci demonstrovat umění krásné knihy, které se Deml naučil u Josefa Floriana.

První vydání *Rosničky* má formát hodící se „do kapsy.“ Narozdíl od dalších vydání obsahuje grafiku – jednak se jedná o obrázky *rosničky*, jednak o portréty J. Váchala

⁴² Binar, V.: *K Březinovi*. In *Revolver Revue* č. 44, s. 72.

⁴³ Deml, J.: *Mé svědectví o O. Březinovi*. Praha, Pleiada, 1931, s. 47.

a J. Ševčíka, které se objevují na samostatných stránkách v textu. Na první levé straně se nachází údaje o vydání knihy a její výzdobě. Vše je napsáno verzálkami. Další dvojstrana je tvořena ze dvou grafik. Na levé stránce je portrét Josefa Ševčíka s životními údaji. Grafika zaplňuje celou stránku. Naproti ní je vytištěný dřevoryt od Váchala s rosničkou na větvičce, v horní části je napsáno „Jakub Deml“ a pod ním „Rosnička,“ opět vše verzálkami. V pozadí rosničky je vesnička mezi kopci. Následuje věnování a text, který se ve vydáních obsahově neliší. Graficky jsou dopisy rozdílné u dat – v tomto vydání následuje za každým číslem tečka, kdežto v dalších vydáních je již bez ní. Dále se odlišují také tím, že jednotlivé texty jsou od sebe odděleny jiným znaménkem – zde se jedná o kříž, v dalších vydáních o hvězdičku. Díky malému formátu jsou jednotlivé texty členěny jinak, více se tak zvýrazňují jednotlivé pasáže. Všechny grafiky jsou zobrazeny jednotlivě na celé stránce bez textu. Například na levé stránce je znázorněna postava s jednou rukou položenou na těle a druhou nataženou, držící misku s plamenem, a na pravé stránce začíná text a nadpisem Život sv. Dympny.⁴⁴ Na stránce 33 je umístěna grafika Josefa Váchala, na stránce 49 portrét Josefa Ševčíka ve tvaru medailonku s osobními daty zapsanými v dolní části stránky. Poté se objevuje znovu fotografie Josefa Váchala na stránce 65. V závěru textu se na poslední stránce objevuje symbol dvou draků držící znak a na další stránce za textem je opět postava, avšak držící si hlavu rukama a vedle ní padající hvězdy. Poslední rozdíl, který chci zmínit, je informace o spisech, které doposud v tehdejší době Deml vydal. Poznámky o vydaných spisech a adresy obsahují všechna tři vydání. V prvním vydání jsou ještě zmíněny práce Josefa Váchala – jednotlivé obrazy, knihy, které vyzdobil, lepty, dřevoryty. Na dolní části stránky je zelená rosnička. Za těmito stránkami následuje ještě reklama na tehdejší vycházející tisky.

Na začátku deníku je zvýrazněno věnování, které se v dalších denících neobjevuje. Jakub Deml věnuje svoji Rosničku nepřímě jmenované ženě, již oslovuje „Velectěná Paní“.⁴⁵ Již v tomto úvodu sám sebe Deml označuje za „zločince“⁴⁶ a očekává, že ho tak budou jmenovat ti, kteří čtou jeho knihy či si s ním korespondují. Dalším pokračováním ne však věnováním, ale předcházející vlastnímu textu, je osm důvodů, proč Rosničku posílá. Nemyslí zde nazvanou knihu, ale žabku, která je popsána básnickým jazykem, lze ji vnímat jako báseň v próze: „má jméno tak krásné, že se těší téže úctě jako vlaštovička“ nebo „prorokuje vláhu nebeskou, a když jiní tvorové umlkají a prchají do

⁴⁴ Deml, J.: Rosnička. 1912, 1. vydání, s. 3.

⁴⁵ Oslovení se objevuje v korespondenci s Marií Tyschlitovou. Může tak být právě nejmenovanou adresátkou. Korespondence je uložena v PNP, zpracoval I. Pejchal.

⁴⁶ Slovo je napsáno velkým písmem ve vokálu, tedy: ZLOČINČE!

svých úkrytů, bojíce se bouře, rosnička si zpívá, sama samotinká.“ Jakub Deml jako autor publikující na své náklady zde předpovídá svoji budoucnost – sám se řadí k božímu „tvoru“, nežije „stádně“, je schopen nás překvapit kladně či záporně, sám šel vstříc svému údělu jednoduchému. Jiří Olič v monografii *Čtení o Jakubu Demlovi* otiskuje část dopisu, v kterém se Deml svěřuje o plánech s *Rosničkou*: „...těmi Rosničkami chtěl bych posléze obnoviti slávu a důležitost (almanachů) v tom smyslu, že [...] bych v těchto Rosničkách uveřejňoval pak i myšlenky, duchovní zkušenosti a původní i překladatelské práce též jiných autorů...“⁴⁷ V tomto momentu bych podotkla, že odchod ze Studia si Deml mohl chtít vynahradit plánovanými „Rosničkami“. Svůj plán ovšem neuskutečnil. Neznamenalo to ovšem, že by svoji iniciativu v tomto směru zcela opustil. „Rosničky“ nahradily o pár let později *Šlépěje*, o nichž se zmíním v samostatné kapitole.

Za úvodními stránkami následuje delší pasáž o problémech s Demlovým textem *Život sv. Dymyny*. Dílko Deml přeložil, vyložil podle sebe a vydal ve stejném roce jako *Rosničku*. V deníku píše o peripetiích spojené s půjčením originálního textu.⁴⁸ V tomto období se objevují také jiné překlady. V roce 1911 vychází *Svaté Hildegardy Cestyvěz, nebo Vidění a zjevení*, v následujícím roce *Slavík sv. Bonaventury* a *Hora proroků*.⁴⁹ Na těchto prvních stránkách se objevují i záznamy účetní, v nichž jsou zaznamenány Demlovy dluhy,⁵⁰ které vznikaly kvůli vydávání spisů na vlastní náklad a taky kvůli církevní deficienci. Právě ta je dalším ohniskem bolesti, kterou Deml zažívá a v deníku je zřetelně vyslovována. Ať se jedná o narážky na církevní hodnostáře, kteří ho nechtěli vyslyšet, ale raději umlčet, nebo o církevní výnosy, které překládala prezentoval, ale nebyly a nechtěly být vyslyšeny. A tak si do deníku píše: „Suspensi kněžskou dlužno rozlišovati od kontumace [...]. Takže jest jisto: který kněz nerad odporučuje a nerad vidí Svaté Přijímání, vězí v nečistotě. A protože nemlčím, nastala kontumace...“⁵¹ O dvě stránky dále pokračuje: „Mám jednu velikou radost: že nemusím už kázati. Bůh vyplňuje podivuhodně má nejdávnější a nejtajnější přání (možno se o tom přesvědčiti z jednoho dávného a tedy ještě příliš hlučného verše mého): mohu se ztratiti, odnášeje si, jako z požáru za noci, věc nejcennější: že ne všude jsem zasadil nedůvěru.“⁵²

⁴⁷ Olič, J.: *Čtení o Jakubu Demlovi*. Olomouc, Votobia, 1993, s. 36.

⁴⁸ *Život sv. Dymyny* sepsal Pedro de Ribadeneira, španělský jezuita žijící v letech 1527 – 1611. Je znám jako autor hagiografií.

⁴⁹ Bibliografie textů je převzata z díla V. Binara Čin a slovo. *Kniha o Jakubu Demlovi*. Praha, Triáda, 2010, s. 473 – 514.

⁵⁰ Mnohé dluhy mu zůstaly po vyrovnání s Josefem Florianem. Viz Olič, *Čtení o J. Demlovi*, s. 31.

⁵¹ Deml, J.: *Rosnička*, 1999, s. 15.

⁵² Tamtéž, s. 17.

Další okruh problému, který Demla sužoval, bylo vydavatelství a periodikum Studium, do kterého nejprve přispíval a později se stal jeho redaktorem. Ale toto periodikum bylo církevním výnosem zakázáno. Deml si kromě toho přestal rozumět s jeho hlavním vydavatelem Josefem Florianem a žádal od něho své rukopisy. V *Rosničce* Deml zveřejňuje dopis adresovaný Antonínovi Střížovi, který u Floriana také pracoval. Žádá po něm zpět své rukopisy, dokonce vyhrožuje soudem, neboť mu Stříž neodpověděl na dříve poslaný dopis. Dopisy zasílá i Josefu Florianovi, který mu také odpovídá vyhýbavě. Nakonec se spor dořešil soudním vyrovnáním, v němž Florian zaslal Demlovi většinu rukopisů a Deml podědil všechny dluhy Studia.⁵³

Deml se zmiňuje i o svých putováních nebo spíše o neustálém stěhování. První zmínkou byla cesta do Jaroměřic datována 27. října 1911, což dle jeho poznámky bylo týden po smrti Josefa Ševčíka, blízkého přítele, u kterého bydlel. O 14 dní později se stěhuje zpět. Dalším místem jeho pobytu se staly Šebkovice, kam přesidluje 12. února 1912. Po bydlišti v Šebkovicích musel Deml nuceně opustit svůj kraj na příkaz biskupské konzistoře, a tak se stěhuje do Prahy, kde pokračuje ve svých dílech. O Praze a o jeho předešlém i dalším putování se dozvídáme v deníku *Pro budoucí poutníky a poutnice*.

Dopisy jako základ deníku jsou několikerého druhu. Jednak se jedná o dopisy přijímané a odesílané biskupské konzistoři, zástupcům v církevní instituci, jednak dopisy přátelům. Uveřejněný je dopis adresovaný Josefu Váchalovi, se kterým Deml v této době ještě spolupracoval, dokonce první noci po přestěhování do Prahy bydlel Deml ve Váchalově ateliéru. V deníku je uvedena i Váchalova adresa a Demlova díla, v nichž budou Váchalovy dřevoryty. Nejdelší dopis je z roku 1908 nejmenovanému příteli, rozkládající se na šesti stranách deníku. Podle nově vyšlé korespondence mezi J. Demlem a M. Fenclem⁵⁴ lze usuzovat, že se jedná o dopis adresovaný právě Matěji Fenclovi.

⁵³ Olič, J.: Čtení o Jakubu Demlovi. Olomouc, Votobia, 1993, s. 31.

⁵⁴ Deml, J.: Dopisy Matěji Fenclovi. K vyd. připravila Š. Kořínková, Praha, Dauphin, 2010/2011.

4.3 Domů

Deník byl vytištěn ještě před Vánoci roku 1912 tiskárnou Kryl a Scotti, s níž Deml navázal styk již za působení u Josefa Floriana, avšak na počátku deníku se uvádí až rok následující (přesněji Léta Páně 1913). Stejně jako *Rosnička* je kniha precizně tiskařsky provedena, za zmínku stojí dvě fotografie sestry Matylky, jež jsou pokryty jemnou síťovinou se vzorem. Exlibris pro Demla nakreslil přítel Josef Marek, výtvarník, výtvarný kritik a překladatel. Kniha byla vydána vlastním nákladem v Praze, v níž Deml v oné době žil. Obsahuje dopisy neznámé přítelkyni a další doprovodné záznamy, které jsou z let 1910 až 1911.

Tento deník můžeme považovat v rámci sledování za jeden s nejzachovalejším rysem chronologie. Texty, které zde můžeme směle označit za dopisy, jsou ve většině případů blíže určeny datem – přímo či nepřímo – a dle toho tak jsme schopni sledovat časovou posloupnost. Avšak obsahem dopisů, které jsou psány nejmenované přítelkyni, jsou různé myšlenky, které vycházejí z momentální situace, ale zároveň se Deml vrací k věcem jiným, které drží jeho paměť. Můžeme tak usoudit na jedné straně formální podobu časové posloupnosti jako splnění kritéria deníkového žánru, na straně druhé dopis není zcela přesným časovým dokumentem, neboť v něm může autor psát, o čem chce.

Dopis se tak stává v tomto deníku základním prvkem celé výstavby knihy. Skrz něj Deml píše o svých problémech minulých i přítomných. Dopis je pro něj základním prostředkem pro komunikaci, pokud není umožněna jiná cesta k dialogu. Dopisy jsou psány pouze směrem k adresátce. V jednotlivých dopisech je naznačeno, že Deml odpovídá na dopisy od přítelkyně, kterou nejmenuje, ale má k ní velmi důvěrný vztah. Dopisy jsou většinou velmi výpravného charakteru, dosahují délky až několik stran textu.

V deníku není uvedena dedikace, místo ní napsal Deml jakousi předmluvu, v níž definuje sám sebe jako: „Ten, kterému říkají Jakub Deml kněz, ale který nezná svého jména.“

V dopisech je hlavní linií smrt, kterou Deml promítá skrz blízké zemřelé. Největší část linie zabírá bolest nad ztrátou sestry Matyldy. O ní je zmínka ve více než polovině dopisů. Sestra Matylda byla již od narození poznamenána, její vzrůst se ukončil již v sedmi letech a lékaři jí nedávali velkou šanci na přežití. V prvním dopise píše Deml ihned na začátku, že se dozvěděl o nemocné sestře a neváhá ihned za ní vyrazit. V úvodu tohoto dopisu je užito rozložené oxymóron: „Téměř současně s Vaší krásnou odpovědí, obdržel jsem lístek z Jinošova [...], Matylka jest těžce nemocna.“ Než k sestře dorazil, popsal svoji

cestu velmi realisticky až s expresionistickými prvky: „Měsíc mi svítil na cestu, stoleté topoly [...] skřípěly mi nad hlavou, podobny skeletům. Zima a vítr. Úpění telegrafních drátů. Svist suchého lupení, držícího se zoufale na své mateřské větvi, i po smrti...“⁵⁵ Nemoc ve stadiu zápalu plic a rozvinuté tuberkulózy byla předzvěstí smrti. Deml to tušil a v dopise zapsal: „Matylce jest 23 let, ale není o mnoho větší, než jak byla ve svém sedmém roce. Už tehdy její smrt byla tolik zřejma, že ji úřadové úplně sprostili návštěvy školní. Tehdáž i my dospělí velice jsme trpěli.“⁵⁶ V dalším dopise, v němž se zmiňuje o své tvorbě a vzdává vroucí děkování adresátce se opět znenadání vrací k sestře: „... deset minut před tím (odeslání dopisu) řekl mi lékař: „Teoreticky už dávno měla být mrtva!“ Na to mi vypočítával asi patero smrtelných chorob mé sestry. Po celý tento týden byl jsem u jejího lože. [...] avšak lékař opět mi řekl, více gestem než slovy: Hodiny její jsou spočteny. Tou měrou dotýká se mne život její, že jsem zaskočil i do Tasova, tj. do svého a jejího rodiště.“⁵⁷ Tasov je Demlovým rodištěm, krajinou dětství a koneckonců jeho místem klidu a odpočinku po neustálém stěhování, putování. Svou sestru miluje velmi vroucně celou duší i tělem, avšak tato láska ho také vysiluje – Deml, jenž měl také chatrné zdraví, trpěl na slabosti srdce, které byly způsobeny jednak vyčerpáním fyzickým, ale také psychickým.

V následujícím dopisu mluví o smrti a lásce. Deml má tu schopnost, že dokáže psát v lyrizující próze, jež je schopna učarovat: „Jest spánek přítel smrti, a já tak záhy vstal; jsem asi bled, můj pohled do krajiny jest plný tesknosti a jako pohled skal.“⁵⁸ Metaforikou Deml dokáže přesně zachytit své nejsubjektivnější pocity, v této ukázce lze se domnívat, že je ve stavu skleslém, očekávající smrt sestry. Následují kratší reflexivní texty – o věrnosti, jedinečnosti myšlenky, o odpovídání, o chudobě. V textu o věrnosti se objevuje malá část z dramatu Henrika Ibsena *Paní z moře* (1888). Za dalším dopisem je poprvé přímo zapsána smrt sestry: „28. dubna 1910. Má sestra 25. dubna zemřela. Dnes měla pohřeb. Prosím velmi, pomodlete se za ni.“⁵⁹ V dalších dopisech nastává silné „truchlení“ za sestru a k tomu se přidávají další okolnosti. Jednou z nich se stalo vystěhování ze známých míst, v tomto případě se jednalo o Starou Říši: „Tuším Marmeladov v kterémsi knize Dostojevského praví tuto větu: „Víte, co to jest, mladý muži, nemá-li člověk už kam jít?“ Doposud mohl jsem ještě jít do Staré Říše, nyní i odtud jsem vypovězen, takže v celé naší vlasti není pro mne místočka. [...] biskup se mnou nechce mluvit a kde kdo mi přeje

⁵⁵ Deml, J.: Domů. Brno, JOTA & ARCA JIMFA, 1990, 3. vydání, s. 7.

⁵⁶ Deml, J.: Domů. Brno, JOTA & ARCA JIMFA, 1990, 3. vydání, s. 9.

⁵⁷ Tamtéž, s. 12.

⁵⁸ Tamtéž, s. 13.

⁵⁹ Tamtéž, s. 18.

vyhnanství. [...] Pan Florian dával mi výživu, pravda jen kávu, chléb a brambory, on sám jiného nemá, ale byla to přece výživa, teď však i to mi bylo odňato. Už po patnáct měsíců nedostávám platu...“⁶⁰ Po tomto nářku přichází sen, který se Demlovi zdál předtím, než se dozvěděl, že mu zemřela sestra. V prvním vydání je sen zapsán německy. Existuje originál dopisu zaslaný Arnoštu Röhmerovi napsaný německy, v němž mu Deml píše právě o tomto snu. V deníku jej posléze rozšiřuje o své poznámky. Originální rukopis i text v deníku si odpovídají a liší se pouze v drobných nuancích. Sen o smrti sestry se dále objevuje v díle *Můj očístec* (1929).

V poznámkách ke snu píše: „Ta noc po sv. Marku byla první noc, kdy Matylda byla již ve světle věčném, a já toho nevěděl. Posledně rozloučil jsem se s ní tím, že jsem jí přinesl z kostela Jinošovského Tělo Páně. Jinošovský pan farář té služby nechtěl prokázat, ani sám, ani kaplanem, neb se bojí přijati papežský dekret o každodenním svatém Přijímání...“⁶¹ Zmíněný dekret Deml přeložil již roku 1905 a otiskl ho ve sborníku *Studia*. Vyvolal jím první vlnu nevole na biskupské konzistoři a u kněží. Ti ani nevěděli a neměli zájem o poskytnutí každodenního svatého přijímání. Pokračování nalezneme v dalších dopisech: „Přece však z dalšího rozhovoru nabýval jsem toho přesvědčení, že milý pan farář o papežském onom Dekretě nemá ani ponětí, to jest, že ho vůbec nečetl! Jest to strašné, milá přítelkyně, když pět let po vydání papežského zákona katoličtí kněží ještě o něm ani nevědí! [...] Kterak se mám horšiti na Jinošovského faráře, anebo na jiného faráře, když vidím, že na prvním místě vinen jest Biskup! Akta brněnské synody jsou nevývratným dokladem, že biskup Pavel papežskému Dekretu, vůli a přání Svatého Otce, vůli a přání Církve naprosto neporozuměl.“⁶² Deml, jenž měl na smrt nemocnou sestru, chtěl pro ni každodenního sv. přijímání, avšak byl rozhořčen faráři, kteří jí ho nechtěli poskytnout. On sám měl již zákaz vykonávání kněžských úkonů kromě mše svaté, stával se a cítil bezradným: „1. Biskupovi svému psáti nesmím, to mně bylo zakázáno; 2. Biskup mne nechce viděti...“⁶³

Kromě snu se mu stalo ještě toto: „Na svatého Marka, odpoledne, stáli jsme v pracovně pana Floriana [...] Dlouho už nikdo z nás nepromluvil (my pěstujeme takové ticho). V tom se mne někdo dotkl rukou, otevřenými prsty, na pravé lopatce směrem k srdci, tak silně, že jsem mimoděk uhnul, a obrátil se, pohlédnuv na všechny a řekl jsem: „Kdo se mne dotkl?“ [...] Ujistili mne, že nikdo z nich o mne nezavadil.“⁶⁴ V dalších

⁶⁰ Deml, J.: Domů. JOTA & ARCA JIMFA, Brno, 1990, 3. vydání, s. 19–20.

⁶¹ Tamtéž, s. 22.

⁶² Tamtéž, s. 25–26.

⁶³ Tamtéž, s. 28.

dopisech alespoň zmínkou se vrací k sestře Matyldě, ať už se jedná o vzpomínky na dětství nebo o další sny. Ze všech zápisků, vzpomínek, snů vzejde útlé dílko o Demlově sestře s příznačným názvem *Matylka*.

Deml se v linii smrti zmiňuje i o své matce, která zemřela 18. března 1890. Vzpomínka na ní je asociována s pohřební písní. V deníku se ještě zpráva o její smrti objevuje ve spojení s měsícem březnem. Březen je pro něj tajemným a dokládá: „V březnu (jak víte z Hella) byl stvořen svět, v březnu byl svět vykoupěn, v březnu bude svět souzen. Pro mne má březzen mnoho jiných významů: v březnu má svátek moje sestra (svátky slaví i na zemi i na nebi), 18. března zemřela moje matka, v březnu jest skryto jméno mého prvního učitele, v březnu 1910 zjevilo se tajemství písmeny M ...“⁶⁵

Den úmrtí Julia Barbeye d'Aurevilly je další částí v linii. Autor v textu nemluví o jeho smrti, ale opět se mu zdál sen, sen o neštěstí jeho adresátky. Smrt se Demlovi zjevuje ve snech, které jsou silně emotivní: „Pro mou bolest není vah na tomto světě.“⁶⁶ Úzkost, strach o druhé je Demlovou součástí, která ho neustále doprovází v jeho dílech. Většinou jsou spojeny s nějakým světlem, jenž odněkud vychází, světlo je tajemné, magické, má různé odstíny. Pro Demla hraje barevnost výsostnou roli. V *Domů* silně akcentuje barvy bílou a červenou. Spojuje je se vzpomínkami na dětství, dobu, v níž si ještě neuvědomoval význam, jaký pro něj tyto barvy mají. V prvopočátku je spojoval pouze s rybou bělicí – bílé lesklé tělo s červenými ploutvičkami. Vše se ale mění se vstupem do církve: „Znáte tuto červeň? Hle, toť *moje* barva... Až budu prohlášen šlechticem, dám si ji do znaku: červeň miniovou.... Červeň uvařeného raka, červeň kardinálskou, červeň, která jest výsadou *římskokatolické* Církve...“⁶⁷

Josef Polák, který uzavírá linii smrti v deníku, zemřel 11. května 1907. Datum je jednou z výjimek v časové posloupnosti. Deml zde zachoval skutečné datum úmrtí, i když dopisy jsou řazeny dle roku 1911. Zde vidí počátek, od něhož se mu začala zjevovat smrt: „A od té doby, přesně od té doby a teprve od té doby zjevuje se mi Smrt.“⁶⁸ Poláková smrt Demla velmi ranila, jak dokazují četné dopisy a texty. První texty za zemřelého se objevily ve sborníku *Studia*, dedikována je Polákovi *Rosnička*, v které je velmi silně popsána ztráta přítele. I zde Deml reflektuje ztrátu milovaného přítele: „Smrt přítelova jest jako otvor, proražený beranem věčna do hradby našeho pozemského života. [...] Koho

⁶⁴ Deml, J.: *Domů*. Brno, JOTA & ARCA JIMFA, 1990, 3. vydání, s. 28–29.

⁶⁵ Tamtéž, s. 71.

⁶⁶ Tamtéž, s. 80.

⁶⁷ Tamtéž, s. 69.

⁶⁸ Tamtéž, s. 83.

máme, nežli přátele? Oni jsou nám tak blízko, bezmála tak blízko jako Bůh [...] Umře-li nám přítel, jako bychom poznali, že jsme nazi... (Podobně, když nás zradí)⁶⁹ Pro Jakuba Demla se stala smrt hnací silou jeho tvorby. Ač byl knězem, byl více básníkem, pro nějž je slovo základním kamenem. V období po roce 1910 Deml vyprodukoval mnoho svých děl a překladů, i přes špatné životní podmínky.

Deml nezapomíná napsat své adresátce i o úředně vyneseném zákazu časopisu *Studium* biskupskou konzistoří. Výnos doprovází Deml slovy: „Jak vidíte, Stříž jest na kusy, Florian na padrt' a Deml na cimprcampr. Světlo věčné ať jim svítí!“⁷⁰

Jakub Deml se v dopisech nezapře jako kněz. Struktura některých dopisů připomíná kázání. Snaží se tak utvořit „své stádo oveček“ (vytvořit obci boží), které se mu nedostávalo kvůli nucené deficienci. Dopisy, ve kterých tímto způsobem píše, jsou velmi zdlouhavé, avšak poučné, s citáty z Bible, velmi využívá překladu Kateřiny Emmerichové, již přeložil přítel Matěj Fencel. Používá zde i žánr exegeze a traktátu. Exegezi, kterou zde také nazývá jako odborný článek, nazval *Zrcadlo spravedlnosti* a druhý z textů nazval *Traktát o spiritismu*.⁷¹ Traktát je psaný na osm stran a použité citáty nejsou pouze z Bible, ale i z Tomáše Akvinského, celé pasáže z K. Emmerichové a zmiňuje se i o Léonu Bloy. Kromě náboženských žánrů (anebo žánrů typické pro středověk) píše Deml dopisy, které jsou zpověďmi. Často se o zpovědi zmiňuje, ale sám má potřebu se zpovídat. Jeho zpovědi pak nabývají podobu básnických textů, které jsou velmi lyrizované.

Poslední úvaha nad touto knihou patří adresátce. J. Olič v knize *Čtení o Jakubu Demlovi* uvádí, že kniha je psána pro Mathildu Vaňkovou. V soudobém bádání patří jméno Vaňkové k otazníkům. V Demlových dopisech přátelům její jméno občas zazní, avšak nic bližšího o její osobě. V knize *Carissime, kde se touláte?*⁷² nalezneme o této osobě medailonek, v němž se ve stručnosti dozvíme, že byla učitelkou v České Skalici a Deml ji získal jako mecenášku pro *Studium*. Po odchodu Demla z vydavatelství, ukončuje spolupráci se *Studiem* i sama Vaňková. Stankovič ve své publikaci o J. Florianovi o ní píše: „26. 4. 1910, získává Deml pro myšlenku podporovat *Studium* učitelku – dědičku ze severních Čech, Mathildu Vaňkovou. Její finanční příspěvek byl zřejmě značný, neboť, jak o tom píše Matěji Fenclovi, patřila tehdy do nejužšího okruhu, jenž zná redakční tajemství

⁶⁹ Tamtéž, s. 83.

⁷⁰ Deml, J.: Domů. Brno, JOTA & ARCA JIMFA, 1990, 3. vydání, s. 89.

⁷¹ Tamtéž, s. 52 – 59.

⁷² Deml, J.: Korespondence. Dopisy Jakuba Demla Josefu Ševčíkovi do Babic. Ed. Š. Kořínková a I. Mrázková, Praha, Dauphin, 2010.

Studia (dále ještě on sám, Florian a Stráž)⁷³ V deníku *Domů* se lze dozvědět o adresátce velmi málo. Dopis začínající „Ten den před sv. Cecilií“ (tj. 21. listopadu) se na jeho konci objevuje: „Vyberete si něco z této mojí gratulace k svým Jmeninám?“⁷⁴ Po dlouhém pátrání jsem zjistila, že jméno Mathilda (popř. Mechtilda) slaví v církevním kalendáři svátek 19. listopadu⁷⁵. V občanském kalendáři připadá na 14. března. Je z nějakého důvodu možné, že se Deml snažil skrýt svoji adresátku využívajíc církevního kalendáře. Její profesi učitelky Deml prozrazuje v posledním dopisu: „Oh, že nestojíte za katedrou v mém srdci, abyste viděla bláznit mou radost! Co dělá moje radost? Hází křídou, lavorem [...] Když se zlobí tatínek nebo maminka nebo Pán Bůh, není to tak strašné (myslím), jako když se neusmívá „slečna učitelka“; to proto...“⁷⁶ I když Mathildu Vaňkovou neznáme tak, jak bychom si představovali, byla jistě pro Jakuba Demla i Studium velmi blízkou osobou. Díky její mecenášské podpoře tak mohla vyjít některá díla a Deml ji tímto deníkem dal najevo, co pro něj znamená. Vaňková se tak jistě stala „jednou z oveček“ Demlova stáda, byla jeho obdivovatelkou a přítelkyní.

4.4 Pro budoucí poutníky a poutnice

Poslední jmenovaný deník patří k Demlovým nejobsáhlejšími dílům. Po deníku *Domů* byl vydán v září roku 1913, tedy s krátkým časovým odstupem. Před deníkem vydal ještě sbírku básní v próze *Moji přátelé*, jež mu přinesla velký čtenářský i literární kladný ohlas, a další překlady. V této době žil Deml v Praze. Zde se scházel s význačnými osobnostmi, jakými byli J. R. Marek, S. K. Neumann, F. X. Šalda aj. Sám ale naznačuje, že mu Praha k srdci nepřiřostla a nejraději by se odstěhoval.

Kniha je dedikována Demlově zemřelé sestře Matyldě, která ho neustále doprovází v jeho životě duchovním. Závěr dedikace zní: „O MILOVANÁ, NAZÝVÁM TĚ ZVĚČNĚLOU A SESTROU, NEBOŤ TENTO ČAS A ZVYKY TOHOTO NÁRODA NAPROSTO NESTAČÍ MÉ A TVOJÍ LÁSCE.“ Na následující stránce pokračuje Deml krátkým snem o sestře, v němž se ho ptá, co ho nejvíce tíží. On odpovídá, že radost, té že nikdo nechce. Když se probudil, zjistil, že usnul právě na této knize. Dále pokračuje citát „A dle světa nesud’ mne, nýbrž dle srdce svého.“, který se v knize velmi často objevuje na různých místech.

⁷³ Stankovič, A.: Josef Florian a Stará Říše, s. 83.

⁷⁴ Deml, J.: *Domů*. Brno, JOTA & ARCA JIMFA, 1990, 3. vydání, s. 60 – 61.

⁷⁵ <http://libri.cz/databaze/jmena/den.php?m=11&d=19>, 15. 7. 2011, 20:53h.

⁷⁶ Deml, J.: *Domů*. Brno, JOTA & ARCA JIMFA, 1990, 3. vydání, s. 91.

Kniha je doprovázena reprodukovanými dřevoryty od Samsona a F. Bílka. Dřevoryty jsou v textu zasazeny tak, aby oddělovaly jednotlivé celky textů. Hrají tak roli nejen doprovodnou, ale také jsou pevnou součástí kompozice.

Již v prvním textu Deml své čtenáře upozorňuje a varuje: „Ale jedno tajemství svého nynějšího života přece ještě prozradím: propukl v mé duši žíznivý zájem o *vědy přírodní a historii*. [...] spisovateli jen poněkud vážnějšímu přece o to běží, aby čtenářové měli správný klíč k jeho dílu a znali autentický smysl textu. V té příčině, laskavý Čtenáři můj, *nedejž se ničím mýliti*: ani formou, ani obsahem, ani časovými a místními údaji, ani rodnými a křestními jmény osob, – na těchto a takových věcech, jsi-li slušný, jemný a spravedlivý, pranic tobě nezáleží!“⁷⁷ I přes Demlovo varování bych chtěla deník představit alespoň ve „stínu světla“.

Při pozorném čtení jsem zjistila, že Deml původně zamýšlel deník jinak pojmenovat. V knize podává svoji reflexi při čtení Kropotkina, jenž řekl, že při zahlížení do vršků a jezer finských se v něm rodily nové, velkolepé myšlenky, těmito slovy: „Mně se děje totéž na Moravě a v Čechách, proto jsem této knize dal původně titul *Ty modravé hory*; ale myšlenky rodí se ve mně, i když pohlížím, anebo vzpomínám na lidi. A jen ten posoudí moje knihy bezbolestně, kdo je posoudí jako *krajinu*, anebo aspoň jako cestu. Co se mne týče, [...] vůbec nepíšu, tím méně něco stavím, *nýbrž* jdu po Čechách a po Moravě, sám pro sebe si povídaje co vidím. [...] A já jim přece někdy zamlčím, že ta a ta krajina jest mi zakázána na věky, a že jen proto tak zpívám: *Ty modravé hory*...“⁷⁸ V dopise Balcárkovi z 5. 6. 1913 Deml píše, že nakonec titul změnil na nový: „Proč tento titul? Poněvadž v tomto titulu jest skryta smrt – kdežto v onom hořejším titulu jest dosažena touha (*Vy modravé hory!*) anebo naděje – kdežto když se napíše „Pro budoucí poutníky a poutnice“, jako by se řeklo: Nemohu ničeho už čekati od tohoto světa, poněvadž jsem umřel.“⁷⁹

Deník *Pro budoucí poutníky a poutnice* není koncipován jako předcházející deník. Chronologie je zde zcela opomenuta, i když je mnoho textů označených datem. Časově se Deml vrací až do svých studentských let, vzpomínkou na první setkání s O. Březinou, a v přítomném čase se dostává k souběžnému tvoření tohoto deníku, tzn. píše si deník, ale zároveň píše o jeho tvoření v něm samotném. Čas pro Demla nehraje důležitou roli, neboť

⁷⁷ Deml, J.: *Pro budoucí poutníky a poutnice* (reprint z r. 1913). Olomouc, Votobia, 1995, s. 5.

⁷⁸ Tamtéž, s. 150.

⁷⁹ Převzato z Olič, J.: *Čtení o Jakubu Demlovi*, s. 42.

dny uvádí třeba takto: „kterýsi den , řekněme 11. září 1912, dostal jsem...“⁸⁰ Deník se stal také obsahově bohatším, neboť v něm Deml sumarizuje všemožné články o svých předešlých dílech, reakce z dopisů, novinové články o jiných autorech. Objevuje se vlastní lyrická tvorba, překlady básní nebo části básní cizích autorů.

Dopis nadále zůstává pevnou základní strukturou díla. Oproti předešlým deníkům se v nich již objevuje i jméno adresáta. Mezi jmenované patří S. K. Neumann, který se stal Demlovým přítelem-nepřítelem, a jeho žena Božena Hodačová, dále spisovatelka Růžena Svobodová, blízký přítel Otokar Březina, J. R. Marek, J. K. Pojezdný, E. V. Balcárek, Karel Dostál-Lutinov a nechybí ani korespondence starší, v níž jsou podepsáni úředníci z biskupské konzistoře v Brně.

Žánr, který se zde objevuje je i pohádka O Božích rukách, která je koncipována jako vyprávění sousedce, která ho měla přetlumočit dětem. Nejedná se tak o klasické podání pohádky, jednotlivé části jsou vloženy do dialogu, v němž se i sama sousedka Demla ptá na pokračování této pohádky. Princip tohoto vyprávění můžeme sledovat už u Platóna, který vedl dialogy se svými přáteli. Tuto pohádku Deml převzal od R. M. Rilka.

Nově se objevují novinové články. Deník obsahuje články z *Lidových novin*, *Národní Politiky*, z evangelického časopisu *Hus*, z týdeníku *Rozvoj*, *Uměleckého měsíčníku*, *Přehledu* aj. *Lidové noviny* jsou prezentovány skrze S. K. Neumanna pišícího fejetony a také články o tvorbě Jakuba Demla. Nejznámější stať se jmenuje Setkání s katolíkem ze dne 4. září 1912, v níž Neumann polemizuje s Demlem ohledně křesťanského vyznání, ale jeho tvorbu přijímá kladně a vychvaluje ji. Na stať reaguje Deml dopisem z 9. září. V deníku se vyskytuje ještě fejeton Sníh z 21. ledna 1913 a za ním opět dopis Neumannovi. Novinář týdeníku *Rozvoj* Arne Laurin píše o Demlových vydaných dílech. K *Rosničce* poznamenává: „Cosi jako listy z velmi intimního deníku: lze je bráti do ruky s velikou úctou, víš-li o autoru více, než co osobě mluví sám; [...] Je katolík. Také v prvním významu tohoto slova. Všechno je na něm katolické. Nezapírá toho žádným řečnickým obratem, žádnou napomádanou větou. Je nečasový.“⁸¹ Laurinovi Deml odepisuje velmi vřele, neboť mu dle jeho slov Laurin rozumí alespoň z části. Alfred Fuchs, který přispívá do více periodik, píše o Demlovi kladně, všímá si i jeho překladů a konfrontuje je s jinými, pokud existují. Tímto překladem byl *Slavík svatého Bonaventury*, kterého Fuchs srovnává s překladem od Oldřicha Novotného s výtvarným doprovodem od Josefa Váchala. O Demlově překladu napsal: „Verš Bonaventurův je sladký, melodický

⁸⁰ Deml, J.: Pro budoucí poutníky a poutnice. Olomouc, Votobia, 1995, s. 223.

⁸¹ Deml, J.: Pro budoucí poutníky a poutnice. Olomouc, Votobia, 1995, s. 97.

i pathetický, jako liturgie sama, a překlad P. Demla je mistrný. Zachovává středověký kolorit a přece projevuje velkou ohebnost moderní češtiny.⁸² Objevuje se i článek od F. X. Šaldy z *České kultury* (16. 5. 1913). Šalda přiznává, že Demlovu *Hradu smrti* plně nerozumí, ale nepopírá, že Deml je jistě básníkem opravdovým a vzácným. Připouští, že způsobem, jakým Deml pracuje, nemusí tehdejší člověk rozumět, neboť pracuje s duší. Knihu *Moje přátelé* hodnotí velmi kladně, objevují se v ní „strofy jedinečného kouzla“, připomíná mu křesťanského francouzského idylika Francise Jammesa. Šalda připojuje několik apostrof. Po zhodnocení Šalda dodává: „Deml není veden v seznamu oficiálních básníků českých. [...] A přece jest básník mnohem větší a opravdovější než ne jeden, jehož jméno tiskne se několikrát měsíčně v novinách. [...] Deml zná smutnou alchymii bolesti, muky a strážně duševní, a jako jiní světlo, rozkládá on v prisma tmu.“⁸³ Dalo by se říci, že Jakub Deml vchází ve známost veřejnosti až s uveřejněním svých děl po odchodu ze Studia. Novináři nejvíce mluví o *Rosničce*, *Domů*, *Hradu smrti* a překladech. V deníku *Pro budoucí poutníky a poutnice* jsou články vypsány a díky tomu se dovídáme o ohlasu jeho děl. V periodikách křesťanských vyvolal Deml spíše pohoršení, avšak ve veřejných upoutal pozornost díky tomu, že je jiný. Velký dík patří jistě S. K. Neumannovi, který ho vyzdvihl v *Lidových novinách*.

Vlastní Demlova básnická tvorba je zhuštěna na dvaceti stranách deníku (s. 61 až 81). Básně jsou duchovního charakteru, velmi hluboce procítěné. Jednou z básní je i Ballada, která byla napsána zemřelému příteli Josefu Polákovi. V básních Stella Matutina, Přepadnutí, Ó noci, víš-li...?, Hádky je oslokována jeho sestra. Sestrou ovšem zde Deml nemyslí pouze Matyldu, ale sestrou se mu stává „Matka Země“ a vše ostatní z přírody. V celé knize jsou překlady básní od R. M. Rilka nebo také ponechané německé strofy.

V textu nalezneme i modlitbu. Deml se modlí za sebe, ale i za svou zemřelou sestru, která ho doprovází ve snech, vzpomínkách.

Kniha je dedikována zemřelé sestře Matyldě. Pro Demla byla a je důležitým bodem v jeho tvorbě. V lyrických pasážích se Deml vyzpovídává: „Bolest mi Tě dala, a jiná bolest, její sestra, ihned mi Tě bere, Sestřičko....Sestřičko. Jsem jako Orfeus, který tolik se roztoužil po své choti, že pro ni sestoupil do podsvětí, nachází ji, ubírá se s ní na tuto zem, chce a pokusí se uchvátit a přenést ji opět na tento svět ve svém náručí: avšak Eurydyka, choť jeho, mizí mu na samém okraji tohoto světa, on objal jenom stín, třebaš světlý, marně

⁸²Deml, J.: Pro budoucí poutníky a poutnice. Olomouc, Votobia, 1995, s. 154.

⁸³Tamtéž, s. 204.

pláče Orfeus, marně Eurydyku volá – ona jest zvěčnělá, a on, básník, sám se vrací na tento svět.⁸⁴ V dopise nejmenované adresátce Deml sděluje, že pokračuje ve svých studiích na knize s pracovním názvem „Moje sestra“. V této souvislosti prozrazuje Deml, jak pracuje s tituly knih: „Ba jako teprve hledám svůj spisovný jazyk, svou formu, tak hledám i svoje tituly. Všechny moje dosavadní práce a studie mají jen dvojí zcela jistou tendenci: 1. Býti co nejprostším, (jen proto na příklad volím formu dopisovou a píšu „datum“). 2. Dosíci co nejhlubší hloubky (prorážeti dno reality, aby jím bylo viděti v světlo věčné).⁸⁵ O několik stránek dříve Deml v dopise neznámé adresátce píše: „I kdybych se byl nerozhodnul napsati o ní knihu (jak už jsem se Vám jednou zmínil, Paní): *ona bude i tak v každé mojí větě a knize*: poněvadž nevyhnu se zákonu, a ona se mi stala zákonem. Ona jest mi zdrojem inspirace, zdrojem tak blízkým, že se jen shýbnu, moha rukou nabrati té čisté, prosluněné, pramenité, zdravé voděnky.“⁸⁶ Deml v deníku věnuje své sestře velmi dlouhé texty, které jsou prodchnuty sny, sestru neustále volá a vyvolává. Pasáže jsou velmi lyrické, obsahují i dialogy podobající se dramatu. Toto drama je drama duší a jejich vzájemné lásky. Spojuje je láska sourozenecká, duševní, ale i nadpozemská. Skrz bolest, kterou nám zahaluje do zdánlivé radosti ze světa, k nám promlouvá Deml jako člověk vroucně milující vše – přátele, nepřátele, blízké i neznámé. Jeho lyrická citovost jde k nám skrze přirovnání k přírodě, anebo skrz Demla samotného – děním v jeho nitru.

V tomto posledním deníku Deml odkrývá rovněž podstatné postupy své poetiky a fantazie. Například v pasáži: „Když jsem psal *Pro budoucí poutníky a poutnice*, četl jsem každého rána půl hodinky *Akta* brněnské Synody a Chytilův Adresář, abych přišel do pravé nálady a abych byl co nejpřirozenějším. Na večer pak jsem rozjímával o smrti, soudu, nebi a pekle a o tom, jak daleko jest od „prvního do posledního“.“⁸⁷ Mnohými poznámkami v deníku nám Deml poskytuje své myšlenky ke vzniku jednotlivých básní v próze ve sbírce *Moji přátelé*. Dozvíme se, že myšlenka karafiátu ho napadla, když viděl milence líbající se na nádraží a on byl důstojník, nebo velmi často se objevuje v textech mateřídouška, kterou má spojenou s matkou (spojení nalezneme už u K. J. Erbena). V dopisu nejmenované adresátce píše o ideji květin: „A v tomto rozjímání o květinách (Spasitel dával je lidem za vzor) především to jsem poznal, že každé kvítko stvořil Bůh na to, aby nám zjevilo některé Jeho tajemství, některou moudrost, některou pravdu, některou útěchu, některou krásu, některou výstrahu či radu – a také aby bylo obrazem či znakem myšlenek a citů

⁸⁴ Deml, J.: *Pro budoucí poutníky a poutnice*. Olomouc, Votobia 1995, s. 199.

⁸⁵ Tamtéž, s. 188.

⁸⁶ Tamtéž, s. 173.

⁸⁷ Tamtéž, s. 107.

tak jemných, tak tichounkých [...]. A tak jsem s květinami a o květinách sám u sebe rozmlouval...“⁸⁸ Deml uvádí u své básně *Východ slunce* poznámky, které jsou jejím sémantickým rozbořem. Tyto poznámky nám odhalují Demlovu poetiku tak, jak svoji báseň analyzuje on sám. Můžeme se tak z jeho úhlu pohledu pokusit pochopit jeho styl. Velkou roli u Demla hraje sen a fantazie. Sny se v deníku objevují většinou v souvislosti se zemřelou sestrou, nejsou ale vždy smutného charakteru, jsou plny též jisté naděje v lepší svět skrz duše. Sestra a duše ve snech splývá. Občas tápeme, zda Deml mluví ještě o sestře hmotné nebo již jen o její duši, se kterou splývá v jedno.

V deníku se nachází rozsáhlá korespondence. Dopisy zaujímají v deníku opět své pevné místo, mnohé z nich nemají jmenovaného adresáta, ale objevují se takové, které jsou konkrétně adresované. Mezi jmenovanými adresáty jsou S. K. Neumann, jeho žena Božena Hodačová-Neumannová, Růžena Svobodová, iniciálami je označena adresátka M. T. (nejspíše Marie Tischlitzová). V deníku jsou dopisy adresované také Demlovi, většinou jsou z biskupské konzistoře z dřívějších let, novější dopisy jsou od O. B. (Otokar Březina) nebo od Fr. S. Procházky.

Jako leitmotiv prostupuje tímto deníkem poutník, tedy člověk, který putuje po světě a hledá sám sebe. Motiv poutníka nalezneme již u Komenského v díle *Labyrint světa a ráj srdce*, zde poutník chce poznat svět a skrze nástrahy tohoto světa najít sebeuspokojení, které nalézá v srdci, v němž je přítomný Bůh. Díky nalezení sebe sama procitá. Jakub Deml je také takovým poutníkem, který prochází světem reálným i duchovním, ale není zcela sám, útěchou je mu sestra, která ho doprovází při nástrahách a která je mu oporou v nejtěžších chvílích. A Deml stále hledá a nenachází to, co by ho utěšilo, s nadsázkou bychom mohli říci umlčelo. Vysvobození Deml za svého života nalézá skrze svou tvůrčí činnost, kterou chtěl pojmut do jediné knihy, ale nedovedl svoji vizi do konce, neboť se sám začal ztrácet. My, kteří jsme jeho obdivovatelé, pronásledovatelé, badatelé jsme poutníky, kteří se snaží nalézt své vlastní uspokojení. Na konci deníku *Pro budoucí poutníky a poutnice* Deml vyzývá: „Ó budoucí poutníčkové, jejichž písně ve snách zalétají k mému šťastnému sluchu, až přijdete na tato místa za krásného letního jitra, vzpomeňte si, že já a moje Sestra přišli jsme sem na sklonku dne. Zmáhá mne veliká únava, supové krouží nad zemí, nevím, bude-li mi dopřáno, ještě pro Vás mluvit, proto vezměte za vděk tím, co mi teď nejvíce naplňuje mysl.“⁸⁹

⁸⁸ Deml, J.: *Pro budoucí poutníky a poutnice*. Olomouc, Votobia 1995 s. 166.

⁸⁹ Tamtéž, s. 256.

5. Místo deníku v díle Jakuba Demla

Deník je v Demlově díle jeho rovnocennou součástí. Způsob, kterým jsou deníky tvořeny, se stal do budoucna plně využívaným v dílech autorů, které vešly ve známost. Deml vnímal všechna svá díla jako části jedné jediné „knihy života“. Na počátku druhého desetiletí 20. století, kdy deníky vycházely, Deml vytvořil svá další díla. Kromě překladů vyšly *Hrad smrti*, *Moji přátelé*, *Tanec smrti* a *Miriam*.

První verze *Hradu smrti*, vydaného roku 1912, vznikla již v roce 1909. Kniha je věnována E. V. Balcárkovi, řeholnímu kanovníkovi, jenž byl Demlovým blízkým přítelem, a v denících nalezneme úryvky dopisů mezi těmito dvěma muži. Josef Váchal vyzdobil *Hrad smrti* nádhernými černobílými a barevnými dřevoryty, které text skvěle doplňují a vyzdvihují jeho temnost. Žánrově je *Hrad smrti* snovou prózou s temnými tóny, základní osnovu tvoří příběh nalezeného rukopisu. Motiv snu a smrti se objevuje často v denících. Smrt je spojena s blízkými známými, především matkou, sestrou, přítelem J. Polákem a J. Ševčíkem. Pro Demla je také příznačným motivem světlo s měnícími se barvami, jež mají vlastnosti kovů – rtuťovité světlo, nebo vlastnosti lidské – ironické světlo, či světlo věčné. Deml tak vyjadřuje barevnost skrze jiné smysly či jeho životní zkušenosti. Především světlo věčné se objevuje v Demlově díle v neustálých náznacích, spojené s duší, bohem a jakousi nadějí. Kniha je ve svém základu rovněž poněkud deníkového charakteru – nalezený rukopis obsahuje subjektivní zápisky, do nichž Deml vkládá v uvozovkách pasáže editorské, ale také do nich vnáší vlastní myšlenky. Nalezený rukopis obsahuje mnoho narážek na Demlův rod, na jeho děda, matku, strávené dětství – motiv paprsku ozařujícím světlici za přítomnosti matky se objevuje pak v deníku *Pro budoucí poutníky a poutnice* v obměněné podobě. Miloš Dvořák ve své statí z roku 1928 o Demlově *Hradu smrti* píše, že představa básníka a kněze u Demla tak srostly, že je nelze od sebe oddělovat. V knize se tak projevují Demlovy „boje“ s církevní institucí, která Demla zbavila kněžských povinností, a tím narušila harmonii Demla básníka-kněze a ohrozila jeho vlastní tvorbu. Dvořák dále pokračuje, že forma *Hradu smrti* je založena na parodii. Parodií zde míní metodologické postupy literární historie, které mají v textu podobu editorských poznámek, které tam Deml vložil na radu Březinovu. Zajímavá je Dvořákova pasáž o moderních směrech, kde říká: „Tak zvaný expresionismus, poezie proletářská,

surrealismus, konstruktivismus, poetismus atd., všechny tyto tvary, jež později zaplavily českou básnickou produkci, jsou v *Hradu smrti* a *Tanci smrti* viděny a prorokovány.⁹⁰

Sbírka lyrizovaných apostrof *Moji přátelé* se po svém vydání stala nejznámějším a nejpřístupnějším Demlovým dílem a to až do dnešních časů. Věnována je sochaři Františku Bílkovi, jehož dílo se stalo díky Demlovi známým. V posledním deníku, který vyšel v druhé polovině roku 1913, nalezneme kritiky na tuto útlou knížku. Kniha je přijímána velmi vřele, pochválil ji především F. X. Šalda. Apostrofy květin jsou malými vnitřně svázanými příběhy. Některé z apostrof květin Demlovi asociují jeho přátele, které přímo či nepřímo pojmenovává. O některých myšlenkách spojených s květinami nás Deml seznamuje v posledním deníku, díky němuž můžeme vidět básnickovo řemeslo v procesu tvoření. Knižka je od *Hradu smrti* pojatá zcela jinak formálně, ale i svou vnitřní silou. Některé básně v próze jsou plné sebereflexí, jež spějí k duchovní harmonii – květiny jsou sestrami, sestry lze chápat jako „duše“ květin. Básník je tak oslovuje, protože jeho duše s ostatními „dušemi“ splývá nebo chce splynout, pochopit je, vžít se v ně (báseň Tulipán). Kniha působí velmi živě a ojediněle v české literatuře. V té době byla zcela výjimečným počinem.

Soubor próz *Tanec smrti* (1914) s podtitulem „Pějme hymnu ze slov, jež značí smrt ve všech jazycích země“ od O. Březiny, je věnován Alžbětě Wiesenbergerové, rodem Zacharova.⁹¹ Nálada jednotlivých próz je velmi podobná textu *Hradu smrti*. V souboru se objevuje znovu sen o zemřelé sestře, jenž byl prvně publikován v deníku *Domů*. Sen již není napsán německy, ale česky s autorovou poznámkou ke snu. Jednotlivé prózy odkazují k různým událostem z Demlova života nebo jeho fantazie, jejíž prazáklady jsou i tak ukotveny v Demlových prožitcích. V próze *Světlo věčné* se můžeme domýšlet, zda Deml vzpomíná na okamžik prvního setkání se svým milovaným přítelem O. Březinou. Celou událost popisuje velmi zešířena a skrze okolní svět, bez bližšího časového přiblížení. V próze *Hrající revolver* se objevuje motiv rodného kraje a motiv dětství, jež se spojuje s jednou vyřčenou větou, která celý text provází, avšak promítá se v próze i přemítání o životě a smrti. Deml zde nejspíš odkazuje na svůj rodný Tasov, do něhož se toužil vrátit a usadit se, ale předtím ho čekalo dlouhé bloudění a putování po ostatních krajích. Krajinu spojuje s duší: „Jsem přesvědčen a vím, že každé duši jest určena jistá krajina, bez které nemohla by žít, tak jako, jsouc jednou stvořena, nemůže se zřici svého těla...“⁹²

⁹⁰ Dvořák, M.: Demlův Hrad smrti. In M. D.: O Jakubu Demlovi, Praha: Cherm, 2007, s. 19–30.

⁹¹ Alžbětou myslí Elišku Wiesenbergerovou.

⁹² Deml, J.: Hrající revolver. In J. D.: Můj Očistec (reprint z r. 1929), Olomouc: Votobia 1996, s. 122.

Posledním z těchto lyrických děl je *Miriam* (1917), do níž přešlo mnoho pasáží z dopisů a textů věnovaných sestře z deníku *Pro budoucí poutníky a poutnice*. Kniha je dedikována Elišce Wiesenbergrové-Zacharové s podtitulní básní, je vyzdobena a litograficky přepsána v jednom ze svých prvních vydání Františkem Koblíhou. Deml zde vyznává lásku sestře, na kterou velmi vzpomíná. Sestra je v celé knize apostrofována až exklamována. Objevují se zde citáty od A. W., předpokládám, že z dopisů anebo je možné z překladů, jenž si Deml rád do svých textů vypůjčoval. Kniha je plná vroucího citu k sestře, k její duši, k duši té, se kterou byl v pevném přátelském poutu.

Deníky nejsou pouze dokumentárními knihami, neboť si můžeme všimnout, že také v jiných dílech jsou použity pasáže, které se objevují v dalších Demlových dílech. Deníky představují svébytný útvar, pro nějž je příznačné, že se nám autor snaží přiblížit umělecký a neumělecký život.

Dokladem jsou různorodé texty umístěné v knize, které jsou pro autora autentickými momenty jeho doby a které si chce uchovat alespoň „na papíře“, neboť ne vše si člověk zapamatuje. To, co pro Demla je plně zapamatování hodné, se stále ukazuje v jeho neustálé tvorbě, dopisech přátelům, v sebereflektujících textech. Josef Vojvodík ve studii *Česká avantgarda: vývoj, skupiny, proměny, teorie, programy, umělecké postupy*⁹³ plně vystihnul, že se Demlova deníková tvorba, zahrnující později *Šlépěje*, stala svébytným typem psaní, jejíž linie se rozvinula plně v letech pozdějších, zvláště v tvorbě Jiřího Koláře. Deníky byly vydány v době, kdy se Demlova tvorba začala plně rozvíjet a dosáhla svých vrcholů, mezi nimiž byli první *Moji přátelé*. Snové texty nebyly v tehdejší době zcela něco nového, literatury vycházela z vědeckých a filosofických úvah. Také Deml ve svých knihách z desátých let 20. století zmiňuje A. Schopenhauera, F. Nietzscheho nebo S. Kierkegaarda.

⁹³ In Heslář české avantgardy. Estetické koncepty a proměny uměleckých postupů v letech 1908–1958. Eds. J. Vojvodík – J. Wiendl, Praha: FFUK, 2011.

6. Pokračování deníkové tradice po J. Demlovi

Po prvních Demlových denících následovala krátká časová prodleva, po níž se Deml vrátil ke „quasideníkové“ tvorbě. Deml své periodikum pojmenoval *Šlépěje*, které vydával nepravidelně přes dvě desetiletí. Během té doby se stal deník jako literární žánr svébytnou součástí novodobé literatury. Největšího rozmachu pak žánr dosahuje od poloviny 50. let. Deník měl funkci spojit surovou realitu s uměleckým světem. V knize *Heslář české avantgardy* J. Vojvodík v úvodní studii píše, že kontakt se skutečností „hledá již v desátých letech 20. století Jakub Deml ve svých prvních textech knih *Notantur lumina* nebo *Pro budoucí poutníky a poutnice*. Již v textech prvotiny není pro Demla „text umění“ v protikladu k „textu života“, naopak: „text“ reálného života a „text umění“ tvoří jeden jediný text v tom smyslu, že reálný život se stává *metatextem* fikcionální narace. K avantgardnímu typu psaní neodkazuje však u Demla pouze „kolážovitost“ a intertextovost, ale také důraz na působivost a nevyčerpatelnou kreativitu řeči, jeho vědomí autonomie básnického slova a vnitřní dynamiky jako významové struktury. Tato „hra se slovy“ souvisí s dalším podstatným rysem avantgardního „psaní“, kterým je vztah nevědomí a snu k řeči. Svět představ, fantazií a snu je strukturován jako svět nevědomí.“⁹⁴ Jakub Deml tak předjímal ve své době typ psaní, jež jsem zde nazvala asociativní psaní. Druh tohoto psaní byl v té době znám již ve světové literatuře a český rodák tak dokazuje, že česká literatura udržovala krok se světovou kulturou.

V této kapitole chci naznačit pokračování Demlovy deníkové tvorby, tedy především jeho *Šlépěje*, a stručný vývoj deníkového žánru ve 20. století v české literatuře.

⁹⁴ Heslář české avantgardy, eds. J. Vojvodík – J. Wiendl, Praha: FFUK 2011, s. 54.

6.1 Demlovy Šlépěje

Jakub Deml pokračoval ve svém deníkovém žánru v periodicky vydávaných *Šlépějích* od léta 1917 až do roku 1941, jednalo se o 26 svazků knih různorodého charakteru. Koncepcí jsou některé tisky podobné deníkům v tom smyslu, že obsahují mnoho dopisů odpovídajících adresátům. Základem se tak stala opětovně korespondence a úloha dopisu jako komunikačního prostředku. *Šlépěje* se staly dalším stupněm Demlovy tvorby a plynule navazovaly na předešlá díla. Nejblíže měly *Šlépěje* svou podobou deníku *Pro budoucí poutníky a poutnice*, ve kterém Deml spojil různorodé texty od vlastní tvorby až po výstřižky z novin a samozřejmě velmi široké rozpětí adresátů a jim zaslaných dopisů. Martina Plátová ve své diplomové práci *Šlépěje Jakuba Demla* píše, že Deml periodika zaplňoval převážně vlastními texty, avšak poměr v jednotlivých svazcích je nerovnoměrný. Dále pokračuje, že svazky, ač pod stejným názvem, jsou spojeny spíše vnitřní souvislostí. To dle mého názoru odpovídá i zkoumaným deníkům, v kterých je uplatněna asociativní metoda. *Šlépěje* nelze přesně vymezit z žánrového hlediska, ale mají jistou tendenci k žánru deníku, který byl popsán v jednotlivých kapitolách. Deml pokračuje ve stylu žánru, který byl typický pro avantgardu. Svazky můžeme vnímat jako koláže různorodých textů, v kterých jednak reaguje na události bezprostředně, jednak se vrací do svého nitra, jenž je možno vidět jako nečasové. Martina Plátová strukturu deníků komentuje: „Tradiční literární formy jsou pro něj vyčerpané a nepoužitelné, protože mají jasnou, a tím i omezenou strukturu, jsou pro něj prázdným schématem bez schopnosti opravdového sdělování.“⁹⁵ I ve *Šlépějích* nalezneme texty, které se uplatňují v Demlově díle. V době vydávání periodika zemřel Otokar Březina, který byl pro Demla velmi blízkým přítelem. Demla tato smrt silně zasáhla a neopomenul ji komentovat ve *Šlépějích*, ale také vydal soubor textů o Březinovi, jenž nazval *Mé svědectví o Otokaru Březinovi* (1931). Deml skrze periodikum prožívá další zlomové okamžiky svého života. Když vezmeme dobu, ve které periodikum vycházelo, tak je to údobí zahrnující částečně obě světové války, čas iluzí a deziluzí. Doba, po kterou svazky vycházely byla plna zvrátů společenských, ale i každého jednotlivce. Tím jednotlivcem byl i Deml, který skrze *Šlépěje* opět mohl prožívat útrapy i milosti života jako tomu bylo v předešlých denících. Snažil se kolem sebe vytvořit čtenářskou obec, které se mu od zákazu *Studia* nedostávalo. Svazky přestaly být vydávány nejspíše kvůli válečným časům a nedostatku financí, neboť Deml si své dílo vydával, pokud mohl, sám. Deml svým periodikem předběhl opět své soupeřníky, neboť se nenašel

⁹⁵ Plátová, M.: *Šlépěje Jakuba Demla* (diplomová práce). Praha, 2006, s. 19.

již nikdo, kdo by v jeho duchu pokračoval. Náznakem se přiblížil Jiří Kolář svými deníkovými zápisky, v nichž převzal podobnou metodu psaní, avšak již ne to, co bylo pro Demla typické.

6.2 Žánr deníku v průběhu 20. století

Po Demlových *Šlépějích*, které byly plny autorových reflexí, ukázek vlastní tvorby, dopisů osobních i cizích, opisy článků a recenzí z tisku, navázal podobným ztvárněním Jiří Orten svými sešitovými deníky, jež byly publikovány až posmrtně.⁹⁶ V denících se objevují vlastní verše, záznamy osobních příhod, reflexe, citáty, opisy dopisů. Deníky byly ovšem ryze osobního charakteru a vydány byly až posmrtně J. Grossmanem.

Demlův přítel Josef Váchal si psal také deníky, které vyšly knižně pod názvem *Deníky: výběr z let 1922–1964* až v roce 1998. Výbor obsahuje především všední zápisky o jídle, počasí, malířově činnosti. Součástí jsou kromě všednodenností i záznamy o osobním, intimním životě. V zápisu stereotypního schématu se skrytě nachází pravé pozadí jeho „umělecké práce snové a vizionářské.“ Deníky sloužily Váchalovi jako „vzpomínková rytina z obrazu dávno viděného,“ která je schopna přivést dotyčného znovu k životu. Jiří Olič, který deníky připravil k vydání, říká, že v podstatě nevede deníky, ale účetní knihy, kterými bilancuje ve svém životě, v němž výdaje přesahují příjmy a Váchal má morální pocit, že věřitelem je společnost, protože on jako umělec obětoval umění vše včetně soukromého života. Deníky jsou plné literatury, kterou přečetl a je otázkou, jak Váchala literatura ovlivnila v jeho vlastní tvorbě.

Další velkou a dlouho neznámou osobností mimo dobové literární povědomí byl Ladislav Klíma, jemuž byl deníkový způsob taktéž blízký. Deníkovou formou je psáno groteskní romaneto *Utrpení knížete Sternenhocha* z roku 1926. V jeho předmluvě se můžeme dočíst: „Z pozůstalosti knížete Sternenhocha, [...] kdyby Osud nebyl vrhl na jeho cestu mohutnou osobu Helgy-Démony, dostal se nám do rukou kus jeho deníku. [...] Události do 19. srpna podáváme jen v nejhlavnějších rysech, jako stručné vyprávění, – ne ve formě deníku: jsouť jen prologem k vlastnímu ději.“⁹⁷

Velký deníkový boom nastal v druhé polovině 20. století. Nosnou základnou byla tvorba Skupiny 42, v jejíž tvorbě se jako dokument měla ztvárňovat všední realita a pravda. Deník se stal Jiřímu Kolářovi, vůdčí osobnosti Skupiny, základním žánrem v jeho tvorbě. Kolář s deníkovou tvorbou stejně jako se svými ostatními díly

⁹⁶ Deníky Jiřího Ortena. Poezie – myšlenky – zápisy. Ed. J. Grossmann, Praha, 1958.

⁹⁷ Klíma, L.: *Utrpení knížete Sternenhocha*. Praha, Paseka, 1990, 3. vyd., s. 19.

experimentoval, a proto zde dochází k prolínání uměleckých metod převzatých z výtvarného umění. Mezi jeho deníkové knihy je řazen zničený, avšak znovu napsaný, deník ke sbírce *Dny v roce*, nazvaný *Roky ve dnech*, dále básnický deník *Očitý svědek*, *Deník z r. 1949* a deníkové zápisky ve vrcholné básnické knize *Prométheova játra* (1950, oficiálně vydáno 1990), poslední deník *Přestupný rok* (vydán až 1996) je z roku 1955. Kolář v denících experimentuje především s formou, prolínají se v nich básně se všedními zápisky, uplatňuje se metoda proláže.⁹⁸

Svébytným autorem deníků je Jan Hanč. Dochované sešity pocházející z 60. let byly vydány pod názvem *Události* (1991). Jan Lopatka v úvodu knihy naznačuje jistou podobnost s deníkovými knihami Jakuba Demla a ostatními díly, zvláště *Zapomenutým světlem*. Vidí ji především v „extrémnosti, v práci s kontrastem, v střídání žánrů, poloh, v poznání nedostatečnosti, nepravdivosti syžetových konstrukcí. Je v exaltaci, v zaujetí sebou, v upřímném přiznání nostalgie nad lidským údělem, v sebereflexi outsidera, který vytvořil dílo jako málo osobně utěšující, nicméně neopakovatelnou náhražku za soulad s okolím, za soulad, který je snad dán méně pronikavým a méně nekompromisním tuctovějším šťastlivcům, za soulad, jehož nedostatek je jedním z trvalých a nutkavě se vracejících motivů v Hančově díle.“⁹⁹ Sešity mají svá jednotlivá čísla, avšak nejsou vedeny jako deník, v němž jsou označena data, ale jako deník charakteristický ryze autokomunikační funkcí. Některé části *Události* byly v tehdejší době otištěny časopisecky, ale svého celkového vydání se dočkaly až na počátku devadesátých let.

Deník Ivana Diviše *Teorie spolehlivosti* (1994) obsahuje texty z let 1960 až 1994. Deník je průvodcem autorových myšlenek, zachycujících všednost zapsanou literárním jazykem. Sám autor na počátku píše, že u umělce by měl být vydán „dokument“ jeho života, abychom se dozvěděli o jeho soukromém utrpení, bez něhož by nebyl ničím. „Totiž aby právě tento život byl vydán v obrovském fasciklu jakožto dílo a docela vzadu, jakožto rejstřík nebo kritické odkazové poznámky, i jeho literární dílo.“¹⁰⁰

Ludvík Vaculík využil deníkové prvky v románu-deníku *Český snář*. Sylvie Richterová ve své studii *Etika a estetika literárního deníku* zkoumá kromě Vaculíkova deníku, deník J. Ortena a J. Koláře. K *Českému snáři* píše, že se dle ní podobá nejvíce „autentickému intimnímu deníku“. Autor popisuje svůj vnitřní život, lidi kolem něho

⁹⁸ Proláž – pojem z výtvarného umění, v literatuře ho můžeme chápat jako metodu, kdy se vezmou dva texty, jejichž části se rozstřihají a navzájem se prokládají, až vznikne nové dílo. Technika proláže je uplatněna v Prométheových játrech.

⁹⁹ Hanč, J.: *Události*. Ed. J. Lopatka, Praha, Československý spisovatel, 1991, s. 8.

¹⁰⁰ Diviš, I.: *Teorie spolehlivosti*. Praha, Torst, 1994.

a události, které se odehrávají, a vše je skutečné. Sled zápisů a dní je rovnoměrný, tedy zachovává deníkové rysy. Autor v deníku zaujímá ústřední místo a prezentuje své velmi subjektivní postoje. Ač se mluví o deníku, sám autor na stránkách přiznává, že text se stává fikcí a tím odsouvá autenticitu, která nám jako čtenářům byla na počátku zřejmá. Dílo tak dostává jiný směr. Deník byl od začátku určen k zveřejnění a dle toho se uzpůsobuje. Richterová podotýká, že „Vaculíkova metoda spočívá právě v ambivalenci deník-román, jeho text je obojím současně, v celku i v každé své složce. [...] Český snář však není ani dokumentem, ani fikcí; jak název napovídá, měl by být čten jako vidina, sen, kde otázka pravdivosti nemá smysl, kde však povaha snu podává o skutečnosti významné svědectví.“¹⁰¹

Závěrem lze říci, že se deník ve 20. století stal integrální součástí žánrového systému, jehož kořeny sahají až do nejstarších dob. V moderní době se deník využívá v mnoha podobách a nezastává jen svoji základní funkci. Deník se využívá i ve ztvárnění fikčního světa, zobrazuje tak v díle autenticitu, která nemusí být vůbec pravdivá.

¹⁰¹ Richterová, S.: Etika a estetika literárního deníku. In: Kritický sborník 12(2), 1992, s. 12–18.

Závěr

Představením prvních vydaných deníků Jakuba Demla jsem chtěla ukázat, že jsou deníky rovnomocnou součástí jeho díla, jediné knihy, a dále, že přinášejí české literatuře nový způsob uchopení literárního žánru deníku. Základní zjištěné rysy jeho deníků ukazují, že deník nemusí být nutně postaven na chronologii časové a přímé dataci, pouze vlastních zápisů, ale s využitím asociativní metody myšlení se chronologie stává nepodstatnou a my musíme chtít nechtít přistoupit na autorův způsob myšlení, abychom se alespoň částečně v denících orientovali. Deml své deníky vytvořil na základě dopisů, jež se staly základními kameny těchto děl. Dopis hraje v Demlově díle velmi důležitou roli, neboť mu slouží jako základní komunikační prostředek se čtenářem a dle jeho vlastních slov je dopis nejjednodušší k pochopení. Každý čtenář ví, jak dopis vypadá, jaké jsou jeho poznávací znaky a tuší, o čem se v dopisech může psát. V denících dopisy převažují nad jinými texty, které se v nich objevují, ale Deml je nechává opředené tajemstvím, které je skryto v hloubi textu a nad nímž čtenář přemýšlí. Deníky mohou sloužit jako dokumentární knihy, jak je mnoho autorů vyčleňuje, ale nelze je tak brát zcela, neboť se v denících objevují texty, které se již v jiných dílech neobjevují, ani pozměněné, a které by stálo prozkoumat. Jednak to jsou překlady, kterým se Deml často věnoval, jednak vlastní texty, které by se žánrově daly vymezit – zpověď, kázání, traktát, povídka aj. Deml využíval své deníky jako zápisníky vlastních myšlenek, které se dříve či později objevovaly v dalších vydaných textech. Jedním z takto pokračujících děl je *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*, které v sobě absorbuje všechny vzpomínky na v té době již zemřelého O. Březinu, jenž byl Demlovým nejbližším přítelem. Počátky *Svědectví* můžeme nalézt již v prvním deníku z roku 1904, který si Deml vedl. A takovým způsobem bychom mohli pokračovat analogicky u dalších děl. Nejvíce zřetelná souvislost je mezi deníkem *Pro budoucí poutníky a poutnice* s dílem vydaným o tři roky později – *Miriam*, v níž jsou zakomponovány texty přímo z deníku. Osvětlení geneze Demlových knih je tak závislé na dalším bádání přímo v Demlových textech, v nichž bych ráda pokračovala, protože Deml je stále přítomen v české literatuře první poloviny 20. století a já bych ráda objevila jeho „nadčasovou“ platnost alespoň sama pro sebe. Kromě toho bych ráda připomněla problematiku žánru deníku, který dosud nebyl kompletně literárněhistoricky zpracován. České kořeny deníku spadají hluboko do středověkých dob a byl by to velký čin ukotvit tento žánr v české literatuře až do dnešní doby, i když tento žánr prošel velikými proměnami.

Použitá literatura

Prameny

1. Adam mladší z Valdštejna: Deník rudolfinského dvořana. Ed. M. Koldinská, M. a P. Mařa, Argo, Praha, 1997.
2. Deml, J.: Do lepších dob. Tasov, Pavla Kytlicová, tisk Kryl a Scotti v Novém Jičíně, 1927.
3. Deml, J.: Domů. Praha, vlastní náklad, tisk Kryl a Scotti v Novém Jičíně, 1913.
4. Deml, J.: Domů. Olomouc, Brno: JOTA & ARCA JIMFA, 1990, 3. vydání (fotoreprint 2. vyd. z roku 1928).
5. Deml, J.: Hrad smrti. Praha, vlastní náklad, tisk Grafia v Praze, 1912.
6. Deml, J.: Hrad smrti. In J. D.: Můj očištec, Olomouc, Votobia, 1996, 2. vydání (reprint pův. vydání z r. 1929).
7. Deml, J.: K Březinovi. K vyd. připravil a poznámkami opatřil V. Binar, in Revolver revue, č. 44, 2000, s. 48–83.
8. Deml, J.: Mé svědectví o Otokaru Březinovi. Praha, Plejada, 1931.
9. Deml, J.: Miriam. Jinošov, vlastní náklad, tisk Melantrich v Praze, 1916.
10. Deml, J.: Moji přátelé. Praha, vlastní náklad, tisk Kryl a Scotti v Novém Jičíně, 1913.
11. Deml, J.: Pro budoucí poutníky a poutnice. Olomouc, Votobia, 1995, 2. vydání (reprint pův. vydání z r. 1913).
12. Deml, J.: Rosnička. Šebkovice, vlastní náklad, tisk Kryl a Scotti v Novém Jičíně, 1912.
13. Deml, J.: Rosnička. Brno, Vetus Via, 1999, 3. vydání.
14. Deml, J.: Slavík sv. Bonaventury. Překlad J. Deml, Šebkovice, vlastní náklad, tisk Kryl a Scotti v Novém Jičíně, 1912.
15. Deml, J.: Tanec smrti. Praha, vydal J. Deml s pomocí České akademie císaře Fr. Josefa pro vědy, slovesnost a umění; 1914.
16. Deml, J.: prózy z Tance smrti. In J. D.: Můj očištec, Olomouc, Votobia, 1996, 2. vydání (reprint pův. vydání z r. 1929).
17. Deníky Jiřího Ortena. Poezie – myšlenky – zápisy. Ed. J. Grossmann, Praha, 1958.

18. Dílo Karla Hynka Máchy III; Deníky – Zápisníky, Dopisy. Vydal K. Janský, Československý spisovatel, Praha, 1950.
19. Diviš, I.: Teorie spolehlivosti (texty z let 1960–1994). Z rukopisů vybral I. Wernisch, Praha, Torst, 1994.
20. Dopis J. Demla A. Zahradníčkové z roku 1940. In archiv Vladimíra Binara.
21. Frič, J. V.: Paměti Josefa Václava Friče I. Praha, 1885
22. Hanč, J.: Události. Ed. J. Lopatka, Praha, Československý spisovatel, 1991.
23. Heřmanský, F.: Deník Petra Žateckého (Liber Diurnus). Melantrich, Praha, 1953.
24. Klíma, L: Utrpení knížete Sternenhocha. Praha, Paseka, 1990, 3. vydání.
25. Kolář, J.: Prométheova játra. Praha, Československý spisovatel, 1990.
26. Kryštof Václav z Nostic: Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705. Vydal J. Kubeš, Praha, Scriptorium, 2004.
27. Malý, J: Vzpomínky (sic) a úvahy starého vlastence. Praha, 1872.
28. Paměti nejvyššího kancléře Království Viléma hraběte Slavaty I–II, uspoř. J. Jireček, Praha, 1968.
29. Polák, M. Z.: Cesta do Itálie. Od roku 1815 až do léta 1818. Uspoř. F. Wünschová, Praha: Odeon, 1979.
30. Rajská, B.: Z let probuzení. Kniha první, Paměti a korespondence Bohuslavy Rajské z let 1839–1844. Praha: J. Otto, 1872.
31. Vaculík, L.: Český snář. Brno, Atlantis, 1992.
32. Váchal, J.: Deníky. Výbor z let 1922–1964. Uspořádal Jiří Olič, Praha a Litomyšl, Paseka, 1998.

Odborná literatura

1. Binar, V.: Čin a slovo. Kniha o Jakubu Demlovi. Praha, Triáda, 2010.
2. Binar, V.: Neznámé arcidílo Jakuba Demla (doslov). In Deml, J.: Tasov, uspoř. M. Dvořák, Praha, Vyšehrad, 1971.
3. Bočková, H.: K problematice deníku jako literárního žánru. In: Sborník prací FFBU, D 36–37, 1989–1990.

4. Deml, J.: Korespondence. Dopisy J. Demla příteli M. Fenclovi. Ed. Š. Kořínková, Praha, Dauphin, 2011.
5. Deml, J.: Korespondence. Dopisy Jakuba Demla Josefu Ševčíkovi do Babic. Eds. Š. Kořínková a I. Mrázková, Praha, Dauphin, 2010.
6. Dvořák, M.: O Jakubu Demlovi. Usp. L. Soldán, Praha, Cherm, 2007.
7. Heslář české avantgardy. Estetické koncepty a proměny uměleckých postupů v letech 1908–1958. Eds. J. Vojvodík – J. Wiendl, Praha, FFUK, 2011.
8. Lexikon české literatury I–IV, Praha, Academia, 1985–2008.
9. Mocná, D.: Encyklopedie literárních žánrů. Praha, Paseka, 2004.
10. Olič, J.: Čtení o Jakubu Demlovi. Olomouc, Votobia, 1993.
11. Plátová, M.: Šlápěje Jakuba Demla (diplomová práce). Praha, 2006.
12. Putna, C. M.: Jakub Deml. In: Česká katolická literatura 1848–1918. Praha, Torst, 1998, str. 436–514.
13. Richterová, S.: Etika a estetika literárního deníku. In: Kritický sborník 12(2), 1992, s. 12–18.
14. Stankovič, A.: Josef Florian a Stará Říše. Praha, Triáda, 2008.